

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS KATEDRA

Specialiosios pedagogikos (specializacija – logopedija) magistrantūros studijų programa

Edita Maraulytė

***REYNELL* TESTO KALBOS SUVOKIMO SKALĖS
TAIKYMO GALIMYBĖS LIETUVOJE**

Magistro darbas

Magistro darbo vadovė -
doc. R.Ivoškuvienė

2007

Magistro darbo santrauka

Darbe atlikta *teorinė* kalbos suvokimo raidos ir dėsningumų *analizė*.

Iškelta *hipotezė*, kad daugelyje šalių naudojama *Reynell* metodika didžia dalimi tinka lietuvių vaikų kalbos suvokimui tirti.

Reynell testo suvokimo skale buvo vertinamas kalbos suvokimas, kurio tikslas - įvertinti *Reynell* testo suvokimo skalės taikymo galimybes (patikimumą ir validumą), tiriant 1,9 – 7 metų amžiaus vaikus. Atlikta *statistinė gautų rezultatų analizė*.

Tyrime dalyvavo šimtas nuo 1,9 – 7 metų vaikai.

Empirinėje dalyje nagrinėjama, kaip tinkamai ir patikimai *Reynell* testo suvokimo skale vertinamas kalbos suvokimas. Aiškinamasi, kokie suvokimo dėsningumai ir ypatumai išryškėja tiriant šiuo testu sutrikusios kalbos raidos vaikus.

Padarytos kai kurios svarbiausios empirinio tyrimo *išvados*. Nustatyta, kad *Reynell* testo suvokimo skalė yra validi ir patikima metodika lietuvių vaikų kalbos suvokimui tirti. Išryškėjo metodikos privalumai: testo priemonės žinomos ir patrauklios daugumai vaikų; nesudėtingas testo atlikimas ir interpretacija; išsamus rezultatų žymėjimas palengvina specialistų darbą ir užtikrina jo tęstinumą; atskirai skaičiuojami subskalių rezultatai leidžia manyti, kad taip bus nustatytos silpnesnės vaiko raidos sritys.

Duomenų analizė leidžia teigti, kad *Reynell* testo suvokimo skalė gali padėti atrinkti vaikus, kurių kalbos raida yra sutrikusi. Atidžiai analizuojant rezultatus galima nustatyti silpniausias kalbos suvokimo sritis.

Esminiai žodžiai: Reynell testas, kalbos suvokimas, validumas.

TURINYS

Magistro darbo santrauka	2
Įvadas	4
1. skyrius. ANKSTYVOJO AMŽIAUS VAIKŲ KALBOS RAIDAI, KALBOS SUVOKIMO SUNKUMŲ IR VERTINIMO PROBLEMŲ APTARIMAS LITERATŪROJE	8
1.1. Ankstyvojo ir ikimokyklinio amžiaus vaikų kalbos raida.....	8
1.1.1. Veiksniai, lemiantys kalbos plėtotę.....	8
1.1.2. Kalbos raidos etapai.....	9
1.1.3. Kalbos supratimas.....	11
1.1.4. Garsinės kalbos tobulėjimas per suvokimą.....	12
1.2. Kalbos suvokimas, esant įvairiems kalbos ir raidos sutrikimams.....	14
1.2.1. Kalbos suvokimas, esant sulėtėjusiai kalbos raidai.....	14
1.2.2. Kalbos suvokimas, esant įvairaus lygio kalbos neišsivystymui.....	16
1.2.3. Kalbos suvokimas, esant įvairiems raidos sutrikimams.....	17
1.3. Ankstyvojo ir ikimokyklinio amžiaus vaikų raidos vertinimas.....	21
2. skyrius. REYNELL TESTO SUVOKIMO SKALĖS, TAIKYMO GALIMYBIŲ ĮVERTINIMAS	26
2.1. Tyrimo metodika.....	26
2.2. Respondentai.....	29
2.3. <i>Reynell</i> testo, suvokimo skalės analizė, pagal vaikų amžių.....	30
2.4. <i>Reynell</i> testo suvokimo skalės užduočių atlikimo analizė, atsižvelgiant į kalbos išsivystymo lygį.....	44
Išvados	49
Literatūra	50
Summary	54
Priedai	55

1. ĮVADAS

Praktinis tyrimo aktualumas.

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro, sveikatos apsaugos ministro ir socialinės apsaugos ir darbo ministrės 2000 10 04 įsakyme (Nr. 1221/527/83) "Asmens specialiųjų ugdymosi poreikių įvertinimo tvarka", teigiama, kad "visų tipų švietimo įstaigų logopedai įvertina kalbos ir komunikacijos sutrikimus".

Pagal 2006-ųjų metų statistinius duomenis (Neįgaliųjų socialinė integracija 2005m), specialiųjų poreikių vaikų, lankančių ikimokyklinio ugdymo įstaigas *vien tik* bendrojo ugdymo grupėse, 2004-2005-aisiais buvo 12 561, o 2005-2006-aisiais – 12 781. Psichologų (Žukauskienė, 2002), pedagogų (Gučas, 1998) įrodyta, kad kalba vienaip ar kitaip dalyvauja visose žmogaus psichikos apraiškose ir yra vienas iš svarbiausių psichikos komponentų. Piaget (2002) nuomone, ankstyvasis amžius reikšmingas pažintiniam, o ypač kalbiniam vystymuisi, kai vaikas mokosi bendrauti su žmonėmis, įsijungia į jį supančią mikroaplinką, formuojasi gimtosios kalbos pagrindai. Pastaruoju metu niekas neabejoja, jog sistemingą ugdomąjį darbą būtina pradėti nuo pirmų vaiko gyvenimo dienų. Labai svarbu kuo anksčiau atrinkti vaikus, kurių raida krypsta nuo normos ar yra paveikta, veikiama rizikos faktorių. Tačiau gana nelengva laiku nustatyti, teisingai įvertinti ir ištaisyti vaiko raidos nukrypimus. Geriausių rezultatų pasiekama būtent tada, kai pagalba suteikiama laiku – ankstyvajame amžiuje. Šiuo metu vaiko raida vertinama DISC (1998), Miuncheno funkcinės raidos testais (1968), ar remiantis Portage kontroliniu sąrašu (1995). Seniai žinoma, kad per kalbą vystosi visi vaiko psichiniai procesai – pojūčiai, atmintis, dėmesys, mąstymo operacijos, vaizduotė. Tačiau Lietuvoje dar nėra paruoštų, nacionalinėmis normomis grįstų, ankstyvojo amžiaus vaikų kalbos plėtotę vertinančių testų.

Todėl natūraliai kyla tokie klausimai:

- kaip nustatyti 1-5 metų vaikams kalbos raidos normą, sulėtėjimą ar sutrikimą?
- kokio turinio bei struktūros užduotys, sujungtos į bendrą testą, sudarytų patikimą ir validžią Lietuvos 1-5 metų vaikų kalbos raidos vertinimo skalę?
- kokia 1-5 metų amžiaus vaikų kalbos raidos vertinimo prasmė ir taikymo perspektyvos?

Šie aukščiau suformuluoti konkretūs klausimai sudaro darbo *problemiškumo* pagrindą.

Mokslinis tyrimo aktualumas.

Įvairių šalių mokslininkai tyrė ir dabar tyrinėja neverbalinio ir ankstyvojo verbalinio periodo dėsningumus.

Vakarų Europoje ir Amerikoje yra naudojama nemažai testų, skirtų ankstyviesiems kalbos raidos sutrikimams išaiškinti: DISC (1998), Bayley (1993) ir kt. Žinoma ir keletas rusiškų vaiko psichomotorinės raidos tyrimo metodikų, kurių autorės Šipicina (Шипицина, 2004), Mastiukova (Мастюкова, 1998).

Vygotskis (Выготский, 1982) savo darbuose ypatingą dėmesį skyrė korekcinės pagalbos klausimams. Jis atskleidė vaiko augimo periodus, kurių metu tam tikras procesas, konkreti funkcija formuojasi greičiausiai ir intensyviausiai. Todėl laiku nustatytas sutrikimas ir suteikta pagalba duoda maksimalių rezultatų.

Strebeleva (Стребелева, 1994) pažymi, kad ankstyva vaiko protinės raidos diagnostika yra ypatingai sudėtinga ir tuo pačiu būtina. Yra žinoma, kad kuo anksčiau pradedamas tikslingas ugdymo procesas, tuo pilnesnė tampa sutrikimo kompensacija, o kai kuriais atvejais galima išvengti net antrinių sutrikimų.

Žukova, Mastiukova, Filičeva (Жукова, Мастюкова, Филичева, 1998) teigia, kad norint išvengti žymaus kalbos neišsivystymo, svarbią reikšmę turi ankstyvoji kalbos trūkumų diagnostika ir laiku suteikta medicininė bei pedagoginė pagalba.

Lietuvoje ankstyvuojančių sutrikusios kalbos vaikų ugdymu pradėta domėtis palyginus neseniai (apie 1980-1986). Vienos iš pirmųjų apie ankstyvąjį ugdymą Lietuvoje pradėjo kalbėti Daulenskienė ir Ivoškuvienė.

Ivoškuvienė (1993) teigia, kad vaiko, pasižyminčio neurologine simptomatika ateitis priklauso ne tik nuo galvos smegenų pažeidimo laiko, pažeidimo lokalizacijos ir sunkumo, bet ir nuo ankstyvo vaiko gydymo, mokymo ir auklėjimo. Ugdant vaikus atsižvelgiama ne tiek į vaiko amžių, kiek į jo kalbinio išsivystymo lygį.

Garšvienė (1993) pažymi, kad kalbos trūkumams ištaisyti, būtina žinoti sutrikimų pobūdį, nustatyti, kokie kalbos sistemos komponentai yra labiau sutrikę.

Pastaraisiais metais Ališauskienė (2003) savo darbuose daug dėmesio skiria ankstyvajai intervencijai. Ypač akcentuojama kompleksinė pagalba (gydymas, raidos vertinimas, ugdymas, psichologinė ir socialinė pagalba šeimai).

Tyrimo objektas – Adaptuota *Reynell* testo suvokimo skalė.

Tyrimo tikslas – įvertinti *Reynell* testo suvokimo skalės taikymo galimybes Lietuvoje.

Tyrimo hipotezė:

- Tikėtina, kad daugelyje šalių naudojama *Reynell* metodika didžia dalimi tinka ir lietuvių vaikų kalbos suvokimo tyrimui.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti literatūroje pateikiamus duomenis apie vaiko kalbos raidą, ypač suvokimą, vertinimo sistemas.
2. Įvertinti lietuviškojo *Reynell* varianto kalbos suvokimo skalės tinkamumą, atliekant atskirų subskalių užduočių analizę.
3. Įvertinti lietuviškojo *Reynell* varianto kalbos suvokimo skalės taikymo dėsningumus, tiriant vaikus turinčius įvairių kalbos sutrikimų.

Tyrimo metodologija ir metodai:

Tyrimas atliktas naudojant adaptuotą testą. Taip pat darbe naudoti ir tokie mokslinio tyrimo metodai:

- literatūros duomenų analizė, grindžiama nagrinėjamo klausimo apžvalga kitų tyrinėtojų darbuose;
- anketinė apklausa (*Reynell* testo kalbos suvokimo skalė);
- kiekybinė ir kokybinė tyrimo duomenų analizė.

Pagrindinės sąvokos

Reynell testas – testas 1,9 - 7 metų amžiaus vaikų kalbos raidai įvertinti, naudingas kasdieniniame klinikiname darbe (Edwards, 1997).

Kalbos suvokimas – pažintinių funkcijų gebėjimas atkoduoti garsinius jutimus. (Лурия, 2006); tam tikros rūšies informacijos apdorojimas (Savickienė, 2006).

Validumas – laipsnio nusakymas, kuriuo testas matuoja tai, ką jo kūrėjai ar naudotojai teigia matuojant (Gintilienė, Černiauskaitė, Girdzijauskienė, Dragūnevičienė, 2000).

Magistro darbo struktūra. Šis magistro darbas sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, 2 skyriai, išvados, naudotos literatūros sąrašas (57 šaltiniai), santrauka (reziumė) anglų kalba, priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 13 lentelių, 14 paveikslų.

1 .skyrius. ANKSTYVOJO AMŽIAUS VAIKŲ KALBOS RAIDA, KALBOS SUVOKIMO SUNKUMŲ IR VERTINIMO PROBLEMŲ APTARIMAS LITERATŪROJE

1.1. Ankstyvojo ir ikimokyklinio amžiaus vaikų kalbos raida

1.1.1. Veiksniai, lemiantys kalbos plėtotę

Naujagimis moka verkti, jis gali vokalizuoti tik nedaug garsų. Tai, kad keletu metų vaikas gali tarti daugelį sudėtingų kalbos garsų, suprasti sakinę ir rašytinę kalbą ir žodžiais išreikšti tai, ką nori pasakyti, yra vienas didžiausių gamtos stebuklų. Tačiau giluminiai mechanizmai, lemiantys kalbos raidą, dar nėra visiškai aiškūs. Kurie kalbos mokymosi aspektai yra įgimti, o kurie priklauso nuo aplinkos? Koks pažinimo ir kalbos raidos tarpusavio ryšys? Kol kas nėra tikslių atsakymų į šiuos ir daugelį kitų klausimų apie kalbos kilmę bei jos vartojimą (Hallahan, Kauffman, 2003).

Įvairiems ankstyvojo amžiaus vaikų specialistams yra svarbu žinoti kalbos plėtotės dėsningumus. Išmokdamas kalbėti vaikas įgyja galimybę suvokti ir atpažinti tikrovę, logiškai mąstyti, apibendrinti, planuoti ir reguliuoti savo ketinimus, sumanymus ir veiksmus.

Vaikas išmoksta kalbėti įvairiomis aplinkybėmis bendraudamas su suaugusiu. Jis pirmiausia kartoja suaugusiųjų žodžių tarimą. Vėliau išmoksta jungti žodžius į sakinius ir pagaliau pasirodo sąvokos. Pablogėjus bendravimo sąlygoms, lėtėja žodyno plėtotė, mažėja kalbinis aktyvumas (Ivoškuvienė, Kaffemanienė, Baranauskienė, Burneckienė, Makarovienė, Varkalevičienė, 2003). Sėkmingai kalbos plėtotei būtinos ir kitos sąlygos. Ališausko (2003) teigimu, kalbos, kaip antros signalinės sistemos, formavimuisi ankstyvajame, o ir vėlesniame amžiuje ypatingą reikšmę turi klausos analizatorių vystymasis. Kita sėkmingos vaiko kalbos plėtotės sąlyga yra normaliai išsivystę kalbos mechanizmai. Vaikui gimus, receptoriai ir artikuliacinis aparatas fiziologiškai susiformavę, bet naudojami lavėja. Kartu bręsta smegenų centrai. Iš psichologijos gerai žinoma, kad saviti nukrypimai būdingi sutrikusio intelekto vaikų kalbai. Garšvienė (1993) pažymi, kad kalbos priemonių perėmimas priklauso ir nuo kūdikio psichinio išsivystymo. Reikėtų pripažinti ir dar vieną, daugelio kalbos tyrinėtojų minimą sąlygą – vaikas turi gerai matyti jį supančią aplinką.

Armstrong, Stokoe, Wilcox, Fernald (1995) pažymi, kad pirmaisiais gyvenimo mėnesiais kūdikiai jautrūs aukštos tonacijos garsams. 8 mėnesių kūdikis skirtingai reaguoja į žinomus ir nežinomus muzikinius ritmus. Šitos intonacijos jautrumas tampa vis pastebimesnis vaiko gyvenime. Penkių mėnesių vaikai dažniau šypsosi tada, kai girdi malonią intonaciją, ir

rečiau, kada girdi griežtą intonaciją, nepriklausomai nuo to, kurioje kalboje ištariami išsireiškimai: italų, vokiečių anglų ar kt..

Tyrimai patvirtina tai, kaip 9 mėnesių vaikai teikia pirmenybę tiems žodžiams, kuriuose kirčiuojamas pirmas žodžio skiemuo, pvz.: anglų kalboje tokie žodžiai : falter, comet, gentle. Visi šitie tyrimai rodo, jog nuo gimimo ir, įmanoma, dar iki gimimo – vaikas kreipia dėmesį į pagrindines kalbos charakteristikas, kurias girdi, t.y. į kirtį ir intonaciją (Би, 2004).

Apibendrinant tiktų paminėti Landa (2005) pateiktas kalbos raidos teorijas:

- kalbos išmokimas ir jos suvokimas priklauso nuo smegenų vystymosi ir smegenų veiklos;
- kalbos išmokimas ir jos suvokimas priklauso nuo kalbinio aktyvumo;
- kalbą galima analizuoti kaip informacijos priėmimo, apdorojimo ir pateikimo procesą;
- kalba grindžiama lingvistiniais dėsniais;
- kalba yra vienas iš daugelio pažinimo įgūdžių;
- kalbą sąlygoja poreikis komunikuoti esant socialinei sąveikai.

1.1.2. Kalbos raidos etapai

Poreikis komunikuoti – keistis prasmėmis socialinės sąveikos metu – yra dirva kalbos raidai. Todėl instinktyviai kūdikių ir jais besirūpinančių asmenų sąveika pasireiškia bendru domėjimusi daiktais, bendra veikla, vaidmenų kaita įvairiomis situacijomis. Tačiau taip pat kalbos raidai būdingi tam tikri dėsningumai bendri visiems vaikams. Išskiriamas skirtingas vaiko raidos etapų kiekis, įvairiai jie pavadinami, nurodomos nevienodas vienam ar kitam etapui priklausančias amžiaus grupes (Hallahan, Kauffman, 2003).

Ypač smulkia ir informatyvia kalbos raidos periodizaciją pateikia Wirth (1994):

- rėksmo periodas – iki 6 sav.;
- čiauškėjimo – 6 sav. – 9 mėn.;
- kalbos supratimo – 8 mėn. - 9 mėn.;
- tikslingos kalbinės raiškos pradžios – 9 mėn. - 12 mėn.;
- kalbos simbolinės funkcijos atsiradimo – 13 mėn. - 15 mėn.;
- vienažodžių sakinių (50 žodžių žodynas) – 12 mėn. – 18 mėn.;
- dviejų žodžių sakinių ir gramatiškai netaisyklingų kelių žodžių sakinių (200 žodžių žodynas). Pirmasis klausimų amžius – 18 mėn. – 24 mėn.;
- gramatiškai taisyklingų kelių žodžių sakinių (900 žodžių) – 2 – 3 metai;

- sakinių tobulėjimo. Antrasis klausimų amžius – 3 – 4 metai;
- kompleksinių ir retesnių konstrukcijų vartojimo – 4 – 6 metai;
- sudėtingų kompleksinių konstrukcijų supratimo – 6 – 10 metų.

Pastaraisiais metais Berk (Берк, 2006) išskiria tokius sklandžios ir savalaikės kalbos plėtotės elementus:

- *iki vienerių metų:*
 - jutimu suvokia kalbą; atpažįsta fonetinius gimtosios kalbos garsus; vartoja intonacinius ir garsinius pavyzdžius, primenančius tuos, kurie yra gimtojoje kalboje,
 - teikia pirmenybę gimtosios kalbos garsiniams pavyzdžiams; išskiria žodžius kalbos sraute, naudoja ikikalbinius gestus,
 - tampa jautrus žinomiems frazių elementams,
 - koncentruoja dėmesį; dalyvauja garsiniuose dialoguose ir žaidimuose.
- *nuo vienerių iki dviejų metų:*
 - bando kurti strategijas elementarių žodžių tarimui,
 - ištaria pirmus žodžius; žodynas padidėja iki kelių šimtų žodžių,
 - suvokia dviejų žodžių informacinę kalbą, atsiradus sakiniams iš trijų žodžių taria gramatinės morfemas,
 - nuosekliai seka kalbą ir laikosi temos.
- *nuo trijų iki penkerių metų:*
 - žymiai pagerėja tarimas,
 - išranda žodžius, vietoj tų, kurių dar nespėjo įsisavinti; supranta metaforas, pagrindinius, konkrečius, sensorinius palyginimus,
 - sudaro sakinius, atvaizduojančius suaugusių gramatinės kategorijas, toliau sudėtingėja gramatinės morfemos; įsisavina daugelį sudėtingų gramatinių struktūrų,
 - įsisavina kalbos sistemas; pradeda suprasti vidinius ketinimus,
 - supranta metalingvistines kompetencijas, pvz.: nosį paliesk savo.

Yra ir kitokių raidos skirstymo periodų.

Pateiktos kalbos raidos teorijos rodo, kad visiems vaikams būdingi tokie pat kalbos raidos etapai. Socialinio bendravimo ir komunikacijos pagrindai taip pat formuojasi jau pirmaisiais gyvenimo metais.

1.1.3. Kalbos supratimas

Nustatyta, kad į garsinius dirgiklius reaguoja jau naujagimiai: nustoja verkti, įsiklauso kai į juos kreipiamasi, tačiau šios reakcijos dar yra besąlyginės. Pirmo mėnesio pabaigoje kūdikį jau galima nuraminti melodinga lopšine. Nuo antros gyvenimo savaitės pabaigos kūdikis nustoja verkti, kai su juo kalbama. Greit mažylis reaguoja jau į intonaciją. Trečią kūdikio gyvenimo mėnesį, kalbinant atsiranda „pagyvėjimo kompleksas“. Dar po mėnesio kūdikis atsiliepia į suaugusiojo kalbinimą net jo nematydamas (Hallahan, Kauffman, 2003).

Žukauskienė (1996; 2002) ir kt. teigia, kad pirmo gyvenimo pusmetį vaikas dar nereaguoja į suaugusio kreipimosi turinį. Į visus žodžius ir intonacijas jis atsako aiškiais teigiamomis emocijomis, nors kūdikis skiria skatinantį ir draudžiantį suaugusiojo kreipimąsi, neigiamų emocijų neišreiškia. Antrajame pusmetyje kūdikis tam tikrus garsų junginius pradeda sieti su daiktais ar veiksmiais (tik-tak, bum-bum), bet tuo metu jis reaguoja į bendrą veiksmių kompleksą: situaciją, intonaciją, žodį. Tai padeda formuotis laikiniems ryšiams (žodžio įsiminimas ir reakcija į juos). 10-11 mėn., atsiranda reakcija į pačius žodžius nepriklausomai nuo situacijos ir kalbančiojo intonacijos. Pažindamas daugiau daiktų, girdėdamas jų pavadinimus, vaikas vis daugiau daiktų ir žodžių susieja. Dažnas kūdikis jau žino, kas yra mama, tėtis. 11-ą mėnesį pradeda aiškiai reaguoti į draudimus. Pirmų metų gale vaikas jau įstengia suprasti ir paprastus sakinius, paliepimus, lydumus gestų.

Mastiukova (Мастюкова, 1998), nurodo, kad 9 – 18 mėn., ypač intensyvi kalbos supratimo raida – sensorinių ir emocinių reakcijų diferencijavimas. Šiuo periodu impresyvioji kalba būtinai lenkia ekspresyviają. Kalbinės medžiagos apimtis prieinama vaiko supratimui visada viršija vartojamos kalbos apimtis, vaikai anksčiau pradeda diferencijuoti kalbos elementus nei taisyklingai juos vartoti žodžiuose.

Pirmųjų ir antrųjų metų sandūroje prasiplečia vaiko tyrinėjama aplinka. Vykdydamas suaugusiųjų nurodymus jis vis tiksliau supranta kalbą ir nori, kad suaugusysis padėtų susipažinti su jo aplinkos daiktais. Todėl pirmiausia išmokstama suprasti artimiausių aplinkos daiktų pavadinimus, suaugusiųjų vardus, kūno dalių pavadinimus. Vaikai sužino daugelio veiksmų, ypatybių pavadinimus ir pan. (Monkevičienė, 2001; Залевская, 1990).

Trečiaisiais gyvenimo metais tobulėja kalbos supratimas. Vaikas daugiau klausosi, ką kalba suaugusysis. Jam patinka klausytis pasakų, eilėraščių, pasakojimų. Vaikas supranta ne tik instrukcijas, tiesiogiai susijusias su tuo, ką mato, bet ir pasakojamąją kalbą apie daiktus ir reiškinius, kurių nėra čia pat. Vaikas gali pažinti tikrovę iš žodžių, ne tik iš patirties. Pasakojimų, kurių iš dalies turinys nežinomas, klausosi be jokios vaizdumo priemonės. Šiame amžiuje susiformuoja pirminė foneminė klausa (Garšvienė, 1993).

Ketvirtųjų metų gale vaikai supranta sudėtingesnius prijungiamuosius sakinius, prielinksnius įvairiose situacijose.

Penktaisiais metais kalbos supratimas gana geras, tačiau šiame amžiuje, vaikui lieka nesuprantami perkeltinės reikšmės žodžiai. Šeštaisiais, septintaisiais metais vaikai geba atlikti žodžių garsinę analizę. Supranta pagrindinę populiariausių žodžių reikšmę (Берк, 2006).

Apžvelgta kalbos suvokimo raida leidžia matyti, kaip turtėja vaiko pasyvusis žodynas ir kartu tobulėja visos psichinės funkcijos. Jei vaikas pirmaisiais gyvenimo metais geba suvokti tik vaizdinę informaciją, tai vėliau, veikiant socialinei aplinkai, ikimokyklinukai jau gali suprasti perkeltines reikšmes, daryti išvadas ir pan.

1.1.4. Garsinės kalbos tobulėjimas per suvokimą

Kūdikystė – tai parengiamasis kalbos plėtros periodas. Tuo metu vyksta žymūs kvėpavimo, balso, artikuliacijos aparato anatominiai fiziologiniai pasikeitimai (Hallahan, Kauffman, 2003).

Strebeleva (Стребелева, 1994) nurodo, kad naujagimio garsai (riksmas, verksmas), kūno judesiai yra reakcija į neigiamus išorinius ar vidinius dirgiklius. Pamažu vaiko rėkimas keičiasi, įgauna įvairių intonacijų. Vaikas greit pajunta ir supranta, jog į verksmą suaugusysis reaguoja, todėl verksmas iš dalies pasidaro valingas, padeda bendrauti. Vaikas bando, mokosi reguliuoti verksmą norėdamas, kad būtų patenkinti jo fiziniai, socialiniai ir kiti poreikiai.

Dauguma autorių pripažįsta (Жукова 1998, Monkevičienė, 2001), kad antro mėnesio pabaigoje, trečiojo pradžioje vaikas taria tokius garsus, kokie išsina čiušiant, ryjant, kvėpuojant.

4-5 mėn. kūdikiai palyginti aiškiai taria balsius, kurie ryškiausiai skiriasi akustiniu požiūriu: a-u-y. Taip pat šiuo amžiaus periodu girdimi garsai, panašūs į kitų kalbų garsus.

5-6 mėn. atsiranda pirmieji čiauškėjimo skiemenys, sudaryti iš priebalsio ir balsės, tačiau jie nėra pirmieji žodžiai, nes neturi mums įprasto informacinio krūvio.

6-7 mėn. kūdikio čiauškėjime atsiranda specifiniai bruožai, leidžiantys juos priskirti gimtosios kalbos garsų grupei. Nors kai kurie psichologai (Myers, 2000) mano, kad klausydamiesi tik maždaug 10 mėn. kūdikio galime atpažinti jo gimtąją kalbą.

7-9 mėn. kūdikis taria visus garsus, kuriuos tik galima aptikti žmogaus kalboje. 10-12 mėn., periode vaiko tariamų garsų skaičius žymiai sumažėja, nes tuo metu prasideda tylos laikotarpis, kurio metu čiauškėjimo garsai įgyja kalbos garsų funkcijas.

Monkevičienės (2001) nuomone, nustatyti amžių, kada vaikas ištaria pirmąjį žodį, sunku: reikia nustatyti laiką, kada vienoks ar kitoks garsų derinys tariamas tik vienoje

situacijoje. Matyt, todėl įvairūs autoriai nurodo nevienodą žodžių atsiradimo periodą. Myers (2000) šį laikotarpį vadina vieno žodžio stadija, kuri prasideda sulaukus vaikui maždaug vienerių metų.

Antrųjų metų pradžioje balsiai esti dažnesni už priebalsius, o antrųjų metų antroje pusėje priebalsiai žymiai dažnesni už balsius. Antrieji gyvenimo metai svarbūs tuo, kad tobulėjant kalbos suvokimui prasideda intensyvus, audringas aktyviosios kalbos formavimosi etapas. Pirmieji vaiko tariami žodžiai turi labai apibendrintas reikšmes. Tuo pačiu žodžiu įvardijamas ir daiktas, ir prašymas, ir emocijos. Apie pusantrų metų vaikas pamažu įsisavina žodžių reikšmes, pereina nuo situacinės prie kontekstinės kalbos (Мастюкова, 1998).

Prasmingos kalbos pradžioje vaikai ištaria vieno ar dviejų vienodų skiemenų žodžius, kurių abu skiemenys vienodai kirčiuoti, o taip pat dviskiemenius žodžius iš vienodų skiemenų, kurių kirčiuotas tik pirmasis. Tariant pirmuosius žodžius iš dviejų nevienodų skiemenų, vienas skienuo praleidžiamas. Praleidžiami ir ilgesnių žodžių skiemenys, tačiau dažniausiai išlieka kirčiuotas skienuo, kuris yra aiškiau girdimas ir suprantamas (Берк, 2006).

Leonard (1994) nurodo, kad antrų metų pradžioje žodyną sudaro nuo 2 iki 30 žodžių, o pabaigoje – nuo 300 iki 700. Trejų metų vaiko žodynas padidėja iki 1200-2000 žodžių. Tačiau žodyno formavimąsi rodo ne tik jo apimties didėjimas. Lavėjant kalbos supratimui, gerėja žodyno kokybė pasireiškianti per jo turinį (reikšmių, perteikiamų žodžiais, turtėjimas ir gausėjimas) ir formą (vis sudėtingesnės ritmikos ir intonacijos, garsinės ir skiemeninės žodžių struktūros įvaldymas).

Antraisiais – trečiaisiais gyvenimo metais vaiko įsisavinamų ir vartojamų žodžių gausėjimą paspartina tobulėjantis kalbos supratimas, kuris pasireiškia klausimu „Kas čia?“. Klausdamas vaikas nori sužinoti daikto pavadinimą ir gauti išsamesnį paaiškinimą (Garšvienė, 1993; Monkevičienė, 2001).

Taip pat kalbos plėtotėje didelį vaidmenį turi vaiko kūryba, aktyvi pažinimo veikla. Kai stebimiems ir suvokiamiems objektams mažasis neranda atmintyje žodžių, sukuria juos pagal suaugusių kalbos žodžių darybos taisykles. Nors trečiaisiais metais žodžių kūrybos periodas tik prasideda (Филичева, Чевелева, Чиркина, 1989).

Ketvirtaisiais metais ypač gausėja žodynas. Išmokstami nauji visų kalbos dalių žodžiai. Kalba tampa gramatiškai gana taisyklinga. Tačiau dar painiojamos daiktavardžių ir būdvardžių linksniuočių, veiksmažodžių asmenuočių galūnes, klystama kaitant sangražinius veiksmažodžius, įvardžiutinius būdvardžius. Intensyviai plėtojasi rišlioji kalba. Vartoja išplėstinius ir neišplėstinius vientisinius sakinius (Garšvienė, 1993).

Penktaisiais metais ypač daugėja žodžių sakiniuose. Šis amžius – sensitivityvus, palankus

metas vystytis rišliajai kalbai. Vaikai vis dažniau vartoja monologus, tačiau jie dar būna be pradžios ir pabaigos, nenuoseklūs. Dažnai juos gali suprasti tik tas, kas žino tuos įvykius, apie kuriuos pasakojama.

Šeštaisiais, septintaisiais metais vaikai pradeda vartoti kontekstinę kalbą. Tačiau jie kalba 2-3 kartus mažiau nei penktaisiais. Manoma, kad tai atsitinka dėl besibaigiančio išorinės kalbos perėjimo į vidinę (Би, 2004).

Apibendrinant galima teigti, kad vaikui augant toliau tobulėja visos psichinės funkcijos. Suprantamos vis sudėtingesnės ir įvairesnės kalbos formos (garsinė, grafinė). Išmokstamos užsienio šalių kalbos. Gebama kalbinę informaciją koduoti ženklais ir jais komunikuoti su skirtingų kultūrų, amžių, rasių žmonėmis.

1.3. Kalbos suvokimas, esant įvairiems kalbos ir raidos sutrikimams

Esant tinkamai socialinei ir ugdomajai aplinkai, vaikui neturint jokių fizinių ar neurologinių sutrikimų, kalbos suvokimo raida turėtų vystytis, kaip aprašyta anksčiau. Tačiau veikiant įvairiems faktoriams kalbos suvokimo raida gali būti sutrikdyta. Pabandydime apžvelgti, dėl kokių priežasčių ir kaip sutrinka kalbos suvokimas.

1.3.1. Kalbos suvokimas, esant sulėtėjusiai kalbos raidai

Sulėtėjusi kalbos raida nustatoma tada, kai, nors ir nėra organinių galvos smegenų pažeidimų ar psichinių sutrikimų, kalba plėtojasi lėčiau ir jos išmokimas vyksta tam tikrais šuoliais. Jis dažniausiai būna susijęs su specifiniais pažinimo sutrikimais, lėtesne psichine branda, socialine deprivacija. Sulėtėjusią kalbos raidą ir kalbos neišsivystymą kartais sunku skirti. Dažniausiai skirtumai atsiskleidžia logopedinio darbo metu (Gružaitė, Ivoškuvienė, 2000). Ivoškuvienė, Mamonienė, Pečiulienė, Suveizdienė (1997) nurodo, kad nustatant kalbos sutrikimą, būtina išmanyti, ką to amžiaus vaikai turi mokėti, kokia turi būti jų kalba, kas tik pradeda formotis, kas dar vėliau formosis ir tikslės. Tokia kalbos analizė ne retai padeda atskirti sulėtėjusią kalbos plėtotę nuo sutrikimo, pasireiškiančio kalbos neišsivystymu. Kaip teigia autorės, kartais sunku tuos skirtumus pajusti, nes jie gali būti labai subtilūs.

Švietimo ir mokslo ministerijos bei Vilniaus universiteto Specialiosios psichologijos laboratorijos darbuotojų parengtoje Sutrikimų klasifikacijoje (1995) ir Tarptautinėje Ligų Klasifikacijoje (2002) sulėtėjusi kalbos raida ir kalbos neišsivystymas priklauso ketvirtajam sutrikimų pogrupiui „Kalbos sutrikimai“.

Wirth (1994) visos kalbos sistemos plėtotės nepakankamumą apibūdina kaip sulėtėjusį kalbos vystymąsi, kai normalus neverbalinis intelektas, ir priskiria raidos afaziją, raidos disfaziją arba tiktai disfaziją. Autorius, kalbėdamas apie šias disfazijas, turi mintyje nuo pat

kalbos formavimosi pradžios vaiko kalbos supratimo ar ekspresyvosios kalbos trūkumus be protinio atsilikimo, be klausos sutrikimų ir be ekstremalių deprivacinių auklėjimo sąlygų. Jis pateikia šiuos sulėtėjusios kalbos raidos sinonimus:

- kalbos raidos sulėtėjimas;
- trūkstamas arba uždelstas kalbos įgijimas;
- kalbos raidos sutrikimas;
- kalbos raidos atsilikimas;
- kalbos raidos sutrikdymas.

Vaiko kalbos raidos stadijos turi atitikti normalios kalbos raidos stadijas, tačiau yra viena išimtis: vaikas gali viską išmokti daug vėliau negu kiti jo amžiaus vaikai. Galima palyginti sulėtėjusios ir normalios vaikų kalbos raidos suvokimą. Leonard (1994) pateikia tokius įvairių amžiaus tarpsnių normaliai besivystančios ir sulėtėjusios kalbos suvokimo raidos etapus:

- vaikai, kurių suvokimas atitinka amžių, *dvylikos* mėnesių vykdo paprastus paliepinimus. Vaikai, kurių kalbos suvokimas sulėtėjęs, tokius paliepinimus pradeda vykdyti tik *dvidešimt trečių* mėnesių;
- vaikai, kurių suvokimas atitinka amžių, *dvidešimt devynių* mėnesių skiria kai kurias kūno dalis. Vaikai, kurių kalbos suvokimas sulėtėjęs tas pačias kūno dalis pradeda skirti *penkioliktą* mėnesių;
- vaikai, kurių suvokimas atitinka amžių, *šešiolikos* mėnesių atpažįsta vaizduojamus daiktus paveikslėliuose. Vaikai, kurių kalbos suvokimas sulėtėjęs, *trisdešimt pirmą* mėnesių pradeda atpažinti vaizduojamus daiktus paveikslėliuose;
- vaikai, kurių suvokimas atitinka amžių, *aštuonioliktą* mėnesių geba atlikti dviejų dalių instrukcijas. Vaikai, kurių kalbos suvokimas sulėtėjęs, tokias pat instrukcijas atlieka *trisdešimt penktą* mėnesių.

Atkreipiamas dėmesys, kad raidos stadijos abiem atvejais panašios, tačiau kalbos sulėtėjimą turinčio vaiko raida yra lėtesnė.

Kai kurie vaikai „vėlai pražysta“ ir laikui bėgant pasiveja savo bendraamžius (Allen, 2002). Tačiau dauguma vaikų, kurių kalbos raida yra sulėtėjusi, atsilieka taip, kad šio atsilikimo „nebeišauga“. Kartais tokie vaikai būna augę aplinkoje, kurioje jiems trūko įvairios patirties (pvz., suaugusieji nestimuliavo kalbos, o tai būtina siekiant, jog kalbos raida būtų normali), arba jie patyrė prievartą bei buvo apleisti. Jiems dažniausiai nustatomas protinis atsilikimas ar kitos raidos negalios, o kalba būna *žymiai, vidutiniškai* ar *nežymiai neišsivysčiusi*. Paanalizuosime kalbos suvokimą, esant įvairaus lygio kalbos neišsivystymui.

Apibendrinant galima teigti, kad sulėtėjusios kalbos raidos vaikų suvokimo etapai yra tokie pat, kaip ir normaliai kalbančiųjų. Tačiau, jei kalbos raida ima ženkliau atsilikti, tada gali būti nustatytas kalbos neišsivystymas.

1.3.2. Kalbos suvokimas, esant įvairaus lygio kalbos neišsivystymui

Kalbos neišsivystymas – tai visos kalbos sistemos neišlavėjimas, apimantis fonetiką, leksiką ir kalbos gramatinę sandarą (Ivoškuvienė, Mamonienė, Pečiulienė, Suveizdienė, 1997; Ivoškuvienė, Garšvienė, 2003).

Panašiai kalbos neišsivystymą apibūdina ir Daugirdienė (2003), teigdama, kad tai - visos kalbos sistemos neišlavėjimas, vėlyva kalba, skurdus žodynas, agramatizmai, tarimo ir foneminės analizės trūkumai.

Kalbos neišsivystymo priežastis – ankstyvas organinis galvos smegenų pažeidimas. Smegenis pažeidžia intoksikacijos, infekcijos, asfiksijos, centrinės nervų sistemos ligos bei traumos. Neigiami faktoriai gali veikti vaisių intrauteriniu periodu, gimdymo metu ar pirmaisiais gyvenimo metais. Sunkiausi kalbos trūkumai atsiranda pažeidus vaisiaus centrinę nervų sistemą trečią – ketvirtą nėštumo mėnesį. Kalbos neišsivystymas gali būti: nežymus, vidutinis ir žymus (Garšvienė, Ivoškuvienė, 2003; Daugirdienė, 2003).

Esant **nežyminiam kalbos neišsivystymui**, vaikams būdinga rišlioji kalba su leksiniais, gramatiniais ir fonetinėmis trūkumais. Tokie vaikai sunkiau supranta priežastis ir pasekmės ryšius, apibendrinamąsias sąvokas, erdvės ir laiko santykį. Dažnai, nežinodami tikslaus žodžio, vaikai keičia jį kitais, prasminius ryšius turinčiais žodžiais. Būdingas foneminės klausos nepakankamumas. Ypač tariant ir analizuojant sudėtingesnės garsinės ar skiemeninės struktūros žodžius bei nustatant žodžio galūnes (Ivoškuvienė, Mamonienė, Pečiulienė, Suveizdienė, 1997). Tačiau jie visai neblogai supranta daiktavardžių skaičius, linksnius. Daro nedaug daiktavardžių priesagų supratimo klaidų. Tinkamai atlieka dauguma užduočių su prielinksniais. Gana gerai supranta priešdėlinius veiksmažodžius (Ivoškuvienė, Garšvienė, 2003).

Vidutiniam kalbos neišsivystymui būdingas ribotas kalbos suvokimas. Sakinukai suvokiami tik konkrečiose situacijose. Suvokia ir atsako į klausimus. Skiria daiktų, veiksmų, atskirų požymių pavadinimus. Foneminė klausos nepakankama. Šie vaikai supranta kai kurias gramatines formas, tačiau painioja daiktavardžių skaičius. Labiau pažįsta vienaskaitos formą. Neatlieka daiktavardžių linksnių supratimo užduočių. Geriau supranta veiksmažodžių laikus. Tinkamai vykdo užduotis su prielinksniais: *į, ant, po, iš, prie, nuo*; ne visi supranta: *iš po, šalia, aplink, per*. Jau diferencijuoja klausiamuosius žodelius.

Kur kas sunkesnės šiems vaikams būdvardžių giminių, skaičių, linksnių supratimo užduotys. Nesuprantamos įvardžiuotinės formos. Daro klaidas, atpažindami bendrašaknius daiktavardžius su skirtingomis priesagomis (Garšvienė, Ivoškuvienė, 2003).

Žymiam kalbos neišsivystymui būdinga tai, kad pasyvus vaikų žodynas daug gausnis už aktyvųjį, todėl tėvams susidaro įspūdis, kad vaikai viską supranta, bet negali išreikšti. Tačiau vaikas gerai kalbą suvokia tik konkrečiose situacijose. Gali atlikti tik kai kurias kalbos supratimo užduotis (parodyti buitinius objektus paveikslėliuose). Negali įvykdyti sudėtingesnių paliepimų. Painioja daiktų ir veiksmų pavadinimus. Fonetinis ir foneminis suvokimas nesusiformavęs. Vaikai neskiria ne tik fonemų, bet net fizinių garsų vieno nuo kito. Gramatinių žodžių formų beveik nesupranta. Nesuvokia daiktavardžių bei būdvardžių skaičių, būdvardžių giminių, daiktavardžių, būdvardžių linksnių, veiksmažodžių laikų. Tinkamai atlieka užduotis, reikalaujančias suprasti pačius dažniausius prielinksnius: *į, ant, iš, nuo*. Prielinksniai ir klausiamieji žodeliai suprantami įprastoje situacijoje, veikiant su žinomais daiktais. Vaikai neskiria daugumos priesaginių žodžių. Šių užduočių atlikimas labai priklauso nuo to, kiek vaikui žinomi daiktai, veiksmai (Garšvienė, Ivoškuvienė, 2003; Daugirdienė, 2003; Gaulienė, Giedrienė, Grikainienė, 2000; Ivoškuvienė, Mamonienė, Pečiulienė, Stošiuvienė, 2002).

Svarbu pažymėti, kad reikia ne tik tinkamai nustatyti kalbos neišsivystymo lygį, bet ir surasti ir pašalinti to priežastis, sudaryti tinkamą ugdymo programą.

1.2.4. Kalbos suvokimas, esant įvairiems raidos sutrikimams

Dažniausiai kalbos neišsivystymą sąlygoja įvairūs raidos sutrikimai. Pateiksime pagrindinius iš jų, dėl kurių nukenčia kalbos suvokimas.

Kalbos ir kalbėjimo sutrikimų specialistai pastaruoju metu ypač didelį dėmesį ėmė skirti kalbos sutrikimams. Pagrindinė domėjimosi kalbos, o ne kalbėjimo sutrikimais priežastis yra pripažinimas, kad kalbos sutrikimai turi daugiau neigiamos įtakos (dėl jų daug dažniau kyla komunikacijos sunkumų). Skirtumas tarp kalbos ir kalbėjimo sutrikimų yra didelis. Gali būti, kad vaiko kalbėjimas yra normalus, t.y. jo balsas, artikuliacija ir kalbėjimo sklandumas yra nepriekaištingas, tačiau jo neįmanoma suprasti arba jis pats ne visai supranta prasmės to, ką išgirsta ar perskaito. *Kalbėjimas* susijęs su suprantamu vokaliniu pranešimu užkodavimu, o *kalba* su prasmės perteikimu ir interpretacija. Kalbai priskiriamas klausymasis ir kalbėjimas, skaitymas ir rašymas, techniniai pokalbio įgūdžiai ir socialinė sąveika (Wiener, 1999). Kalbos problemos būdingos daugeliui negalių, o ypač klausos sutrikimams, protiniam atsilikimui ir mokymosi sunkumams, bei autizmui (Hallahan, Kauffman, 2003).

Aptarsime kokie kalbos suvokimo sunkumai būdingi šiems sutrikimams.

◀ **Klausos sutrikimai** – tai girdimojo jutimo ir suvokimo trūkumai, trukdantys išmokti sakinės kalbos ir bendrauti ja (Ališauskas, 2003).

Prasauskienė (2003) klausos sutrikimą apibūdina kaip bet kurį klausos susilpnėjimą. Kurtumu vadinamas sunkus ir gilus klausos susilpnėjimas, kai girdimi tik pavieniai kalbos elementai. Klausos susilpnėjimas diagnozuojamas tada, kai klausa sutrikusi daugiau nei 25 decibelai, nors ir 15 dB sutrikusi klausa gali turėti neigiamą įtaką kūdikio kalbos suvokimui ir kalbos raidai.

Pagal kalbos išsivystymą kurtieji skirstomi į dvi grupes: 1) nekalbančius kurčiuosius, kurie gimė kurti arba apkurto iki 3 metų, t.y. iki susiformuojant kalbai; 2) kalbančius kurčiuosius, kurie prarado klausą jau mokėdami kalbėti (pradedant ketvirtaisiais gyvenimo metais). Teigiama, kad kuo mažesnis klausos susilpnėjimas, tuo mažesnis jo neigiamas poveikis kalbos raidai. Kita vertus, kuo tobulesnė ir turtingesnė vaiko kalba, tuo sėkmingiau jis galės remtis klausos likučiais, suvokdamas aplinkinių kalbą. Minėtą dvipusę priklausomybę galima pavaizduoti šitaip: klausa ↔ kalba. Vaiko kalbos vystymąsi lemia keli veiksniai:

- Klausos sutrikimo laikas.
- Klausos sutrikimo laipsnis.
- Pedagoginės ir medicininės korekcijos būdų naudojimo laikas ir jų atitikimas sutrikimo struktūrai.
- Vaiko asmenybės bruožai, charakterio ypatybės.

Neprigirdintys vaikai negirdi ir dėl to nesupranta nekirčiuotų žodžio dalių, ypač galūnių. Tai – pagrindinė neprigirdinčiųjų derinimo klaidų priežastis. Todėl sėkmingiausiai neprigirdinčiųjų kalbos gramatinę sandarą galima ugdyti rašomojoje kalboje, kurioje galima vaizdžiai analizuoti žodžio galūnės kitimą, sieti jį su atitinkama gramatine reikšme.

Daugelio žodžių reikšmės neprigirdinčiųjų kalboje netikslios, arba visiškai neteisingos. Žodis susiejamas su koku nors vienu konkrečiu daiktu, pvz.: „suolas“ vartoja tik mokykliniam suolui pavadinti ir nesugeba juo įvardyti suolo stotyje, parke. Tačiau ypač dažnai neprigirdintys vaikai vartoja pernelyg plačią reikšmę. Kurioje atsispindi per daug platūs apibendrinimai (Ališauskas, 1993).

◀ Nemaža vieta kalbos suvokimui skiriama aptariant vaikus, kuriems nustatytas intelekto sutrikimas. Specialiojoje literatūroje **intelekto sutrikimas** apibūdinamas kaip „protinių sugebėjimų nukrypimas nuo normos, sukeltas elgesio, emocijų bei socialinio prisitaikymo sutrikimų“ (Bagdonas, 1995). Šiai sutrikimų grupei priskiriamas protinis atsilikimas, intelekto regresija ir kt.intelekto sutrikimai. Protinio atsilikimo sampratoje akcentuojami 3 požymiai:

- 1) organinis ar funkcinis centrinės nervų sistemos pažeidimas;
- 2) pažintinės veiklos sutrikimas;
- 3) negrįžtamas (pastovus) pažintinės veiklos sutrikimo pobūdis.

Tik esant visiems trimis išvardintiems požymiams galima konstatuoti protinį atsilikimą (Elijošienė, 2003).

Protinis atsilikimas taip pat apibūdinamas kaip dalinis ar nepakankamas protinių galių išsivystymas. Jis apibūdinamas įgūdžių, sudarančių tam tikrą intelekto lygį (pažintinių, kalbos, motorinių ir socialinių), formavimosi sutrikimu įvairiuose raidos etapuose. Protiškai atsilikusių laikomas asmuo, atitinkantis šiuos kriterijus: IQ mažesnis nei 70-75; ryškūs sutrikimai dviejų ar daugiau veiklos sferų (bendravimas, apsitarnavimas, savarankiškumas, socialiniai įgūdžiai, poilsis, sveikata ir savisauga, motyvacija, mokymosi gebėjimai, nauda visuomenei, darbas); būklė egzistuoja nuo vaikystės. Kriterijai sunkiai taikomi vaikams, o ypač vaikams iki 3 metų. Todėl šiuo laikotarpiu dažniausiai vartojamas terminas „raidos atsilikimas ar sutrikimas“. Vėliau, kai atsiranda galimybė atlikti patikimą intelekto ir kitų raidos sferų įvertinimą, diagnozė ir terminai patikslinami (Prasauskienė, 2003).

Beveik visų protiškai atsilikusių asmenų kalbos raida yra sulėtėjusi arba sutrikusi ir dažnai turi tas pačias raidos stadijas, kaip ir kitų žmonių kalba, tik jų sparta yra lėtesnė (Hallahan, Kauffman, 2003).

Žemesniųjų klasių sutrikusio intelekto mokiniai, neturintys didesnių kalbos trūkumų, supranta elementarius sakinius, kuriuose nurodomas subjektas, jo atliekamas veiksmas ir objektas ar veiksmo vieta. Vaikai gali perimti informaciją, perteikiamą gerai žinomais žodžiais.

Elijošienės (2003) teigimu, to paties amžiaus mokiniai, turintys ryškių kalbos trūkumų, ne visai supratę prasmę, kartodami sakinius, pakeičia vienus žodžius kitais, nors ir artimos reikšmės, bet mažiau tinkamais, neišlaiko atmintyje prielinksnių, jungtukų, žodžių tvarkos sakinyje. Net tinkamai pakartoję nesupranta sakinio. Prasčiau vykdo instrukcijas, kurių supratimą lemia žodžių tvarka sakinyje bei galūnės. Vaikai nepakankamai dėmesio skiria žodžių ryšiams, o labiau orientuojasi į jų leksinę reikšmę. Pirmokai daugiausia klaidų daro nesugebėdami rasti pagrindinio žodžio ir mintyse sukeisti vietomis žodžius, kad lengviau galėtų suprasti sakinį. Iš turinčių kalbos trūkumų mokinių dažniau užduočių nesupranta tie, kurių neišsivysčiusi kalba. Kuo sunkesnis kalbos sutrikimas, tuo mažiau adekvačių atsakymų.

Sutrikusio intelekto mokiniai daro gramatinių formų supratimo klaidų. Geriau skiria daiktavardžių, blogiau būdvardžių skaičius. Giminių formas diferencijuoja blogiau nei skaičių. Nepakankamai supranta veiksmožodžių laikus. Kartais nesupranta net tų pačių gramatinių

formų, kurias taisyklingai pavartoja. Tai liudija ne gramatinių formų nežinojimą, o dekodavimo proceso sutrikimus, savikontrolės silpnumą (Lipkin, Allen, 2005).

Kalbos trūkumų turintys mokiniai blogiau supranta siužetinius paveikslėlius bei tekstus ir pateikia prastesnius verbalinius ir neverbalinius atsakymus.

◀ Vienas iš svarbiausių raidos sutrikimų, dėl kurio nukenčia komunikacija ir kitos žmogaus veiklos sferos, yra **autizmas**, turintis kai kuriuos tik jam būdingus požymius ir išliekantis visą gyvenimą (Lesinskienė, Pūras, Kajokienė, Šenina, 2001)

Visus požymius, būdingus autizmui, Ivoškuvienė (2003), remdamasi TLK-10 skirsto į tris grupes:

- socialinės sąveikos kokybiniai sutrikimai;
- verbalinio ir neverbalinio bendravimo kokybiniai sutrikimai;
- ypač ribota veikla ir pomėgiai.

Autizmui būdingi šie suvokimo sutrikimai: negebėjimas aiškiai suvokti socialinio konteksto, pasitelkti socialinės vaizduotės, teisingai išsiaiškinti žmonių psichines būsenas ar jausmus, suprasti pokštus, veidmainiavimo, melo ar kalbėjimo stilius (Hallahan, Kauffman, 2003; Constantino, Todd, 2003).

Lengvesniais autizmo atvejais kalbos supratimas būna geresnis. Vaikai supranta ir vykdo užduotis, atsako į pateiktus klausimus. Tačiau šie vaikai beveik nesupranta gestų, patys juos sunkiai išmoksta vartoti. Nesupranta, kad kalba gali naudotis kaip bendravimo priemone, ir priemone norams ar pageidavimams išreikšti. Gana dažnai susidaro įspūdis, kad vaikai ne tik nesupranta, bet ir negirdi, nes nevykdo žodines instrukcijas, į jas tarsi nereaguoja. Tačiau, kad šių vaikų girdimasis suvokimas yra geras, rodo tai, kad jie gali echolališkai atkartoti prašymus, nesidomėdami žodžio reikšme (Ivoškuvienė, Balčiūnaitė, 2002; Robledo, Ham-Kucharski, 2005; Glen, Graupner, 2005).

Trumpai apžvelgus raidos sutrikimus, matyti, kaip lengvai sutrikdomas kalbos suvokimas. Tačiau, kad ir kokios būtų priežastys, lėmusios vaiko kalbos raidos sulėtėjimą ar sutrikimą, svarbu išsiaiškinti kalbos raidos vėlavimo kilmę ir organizuoti intervenciją taip, kad vaikui būtų sudarytos visos įmanomos galimybės mokytis efektyviai naudotis kalba. (Hallahan, Kauffman, 2003). Tam, kad laiku pradėti taikyti ankstyvąją intervenciją, būtina išsiaiškinti sutrikimo lygį. Todėl jau seniai naudojami standartizuoti vertinimo testai, jie tobulinami ir kuriami nauji.

1.4. Ankstyvojo ir ikimokyklinio amžiaus vaikų raidos vertinimas

Pirmaisiais vaiko gyvenimo metais labai svarbi nuodugni gydytojo neurologo apžiūra. Ypatingai svarbu atkreipti dėmesį į vaikus, kurie priklauso rizikos grupei, tai yra neišnešioti vaikai, vaikai, patyrę asfiksiją, gimdymo traumą, ilgai trukusią gelta. Jau ankstyvajame amžiuje yra pastebimi raidos sutrikimai. Tik tam reikia tinkamų objektyvių diagnostikos priemonių. Kai kuriuos raidos trūkumus galima nustatyti vos vaikui gimus. Naujagimių įvertinimui plačiai naudojamos **Apgaro** ir **Brazeltono** (Užgiris, Hunt, 2002) naujagimių vertinimo skalės, kuriose išskiriami tokie pagrindiniai diagnostiniai kriterijai: komunikatyvumas, balsinės reakcijos, besąlyginiai refleksai, raumenų tonusas, sensorinės reakcijos. Motorikos, komunikacijos, pažintinės, psichosocialinės raidos sritys, buitinių-higieninių įgūdžių formavimasis negali būti tiriami atskirai vieni nuo kitų (Mikulėnaitė, 2003). Vaiko raida vertinama įvairiais aspektais. Ališauskienė (2005) skiria:

- **kokybinį vertinimą**, kuris padeda nustatyti vaiko funkcionavimo lygmenį, atsižvelgiant į vaiko amžių, veiklos strategijas, kurias jis naudoja užduočiai atlikti.
- **psichometrinių vertinimą**, kuris leidžia palyginti vaiko pasiekimus standartizuotuose situacijose su kitų vaikų pasiekimais tose pačiose situacijose. Toks tyrimas vertingas tik tada, kai jo rezultatai išsamiai analizuojami. Protokolo skaičiai nėra pakankama informacija.
- **ekologinį kultūrinį vertinimą**, kuomet – vaiko elgesys ir sąveikos vertinamos įvairiose įprastose kasdieninėse situacijose. Pagrindinis dėmesys skiriamas vaiko ir šeimos interakcijai.

Natūraliai kyla klausimas, kokį vertinimą pasirinkti? Tai priklauso nuo:

- keliamų tikslų. Tyrimo ir vertinimo tikslai turėtų glaudžiai sietis su pagalbos programos tikslais.
- vaiko funkcinių galimybių analizės. Vaiko poreikius ir stipriąsias jo savybes padeda atskleisti kiekybiniai ir kokybiniai vertinimo būdai.
- tėvų – tai yra, siekiant tikrosios partnerystės su tėvais, reikėtų juos įtraukti į visus vertinimo etapus. Po vertinimo reikėtų aiškiai, bet korektiškai apibūdinti ir aptarti vertinimo rezultatus.

Ugdymo ir gydymo įstaigose bandoma taikyti visapusišką vaiko raidos vertinimą. Derinami kokybinio, psichometrinio ir ekologinio kultūrinio vertinimo būdai. Vienas iš svarbiausių vertinimo elementų lieka standartizuotų raidos testų taikymas.

Ne tik Lietuvoje, bet ir pasaulyje ankstyvąją raidą vertinančių metodikų nėra daug. Amerikoje plačiai įgyvendinama ankstyvosios intervencijos programa. Ja siekiama padėti nuo 0 iki 3 metų amžiaus vaikams, turintiems raidos problemų. Manoma, kad geriausias problemos sprendimas – masinis rizikos grupei priklausančių, raidos sutrikimų turinčių vaikų atrinkimas ir tikslesnis įvertinimas, diagnozės patikslinimas pas aukštesnės pakopos specialistus. Vaikui suteikiama ankstyvoji pagalba, tėvams siūloma pasirinkti priimtinausią ugdymo įstaigą. Gerų testų pagalba raidos sutrikimų turinčius vaikus dažniausiai atrenka vaiko augimą stebintys žemesnės pakopos specialistai – dienos centrų specialistai, o jei vaikas nelanko ugdymo įstaigos – seselės, felčerės, lankančios kūdikių namuose.

Taigi, Amerikoje, Vakarų Europos šalyse vaikų bendrosios raidos, taip pat ir kalbos plėtotę vertinama įvairių testų, skalių, tėvų klausimynų pagalba. Žinomiausi iš tokių testų Miuncheno funkcinė diagnostinė skalė (1968), Beyeley (1993), ir kt. Taip pat duomenys apie vaiko raidą surenkami interviu ar techninių priemonių pagalba – iš garso ar vaizdo mažo vaiko elgesio įrašų.

Vienas iš užsienyje plačiai naudojamų raidos įvertinimo trūkumų – dažniausiai jie padeda paskaičiuoti bendrą raidos rodiklį, todėl nėra tinkami kalbos plėtotės kokybei išaiškinti.

Panašią sistemą į amerikietiškąją ankstyvosios intervencijos programą Lietuvoje taip pat pradedama diegti. Veikia Respublikinės universitetinės ligoninės Vaiko raidos centras Vilniuje, Kauno vaiko raidos klinika „Lopšelis“. Norint padėti ankstyvojo amžiaus raidos problemų turintiems vaikams įkurtos Ankstyvosios reabilitacijos tarnybos, tačiau Lietuvoje dar nėra sukurtos objektyvios vaiko raidos vertinimo metodikos, todėl bandoma iš užsienyje žinomų pasirinkti tinkamiausią lietuvių vaikų tyrimui. Adaptuota ir adaptuojama keletas standartizuotų instrumentų kūdikiams ir mažiems vaikams vertinti, juos naudojant tenka remtis autorių sudarytomis normomis. Lietuvos ankstyvojo amžiaus vaikų ugdymo, gydymo ir kitose įstaigose plačiai naudojamasi:

- Miuncheno funkcinės diagnostinės raidos skale (1968). Ja vertinamas kalbėjimas, kalbos suvokimas, griebimas, jautimai, smulkioji ir bendroji motorikos, socialiniai gebėjimai.
- Kiphard skalė (Užgiris, Hunt, 2002). Joje išskirtos tokios sritys: regimasis suvokimas, rankos vikrumas, kūno kontrolė, kalba, girdimasis suvokimas, socialinis kontaktas.
- Portage tėvų klausimynas. Padeda įvertinti vaiko bendravimą, motoriką, savitarną, pažinimą ir kalbą. Toks klausimynas daugiau skiriamas ugdymo programai sudaryti, mažai dėmesio skiriama tyrimo duomenų interpretacijai (Bluma, Shear, Frohman, Hilliard, 1995).

- DISC (Diagnostic Inventory for Screening Children, 1998). Šis testas kol kas laikomas labiausiai patikimu ir validžiu, lyginat su kitomis metodikomis. Šis testas patikimas tuo, kad nepateikia bendro raidos rodiklio, o vertina atskirų funkcinių sričių įgūdžius. Taigi, nelieka nepastebėtos silpnesnės vaiko raidos pusės. Šia priemone pakankamai greitai ir objektyviai įvertinama vaiko raida. DISC taikomas:
 - patikrinti vaikų grupes ir atrinkti vaikus, turinčius raidos problemų (screening);
 - padėti nustatyti diagnozę vaikams, turintiems raidos sutrikimų (assessment).

Bielinytė-Bieliakaitė (1998) teigia, kad atsižvelgiant į DISC kūrimo, standartizavimo ir normų sudarymo metodus bei patikimumo ir validumo tyrimo rezultatus, šis testas yra patikima ir validi diagnostinio vaikų ištyrimo priemonė. Testo patikimumą patvirtina aukštos koreliacijos, kriterinio, konstrukto validumo rezultatai taip pat rodo geresnes nei kitų testų diagnostines galimybes. Kaip nurodo autorė, jei priemonė naudojama atrinkti jaunesnio amžiaus, t.y. iki 42 mėn., raidos sutrikimų turinčius vaikus, pakanka vertinti tik pagal vieną ar kelias skales. Dėl aukštos poskalių vidinės koreliacijos galima tiksliau numatyti kitų užduočių atlikimo kokybę.

Testas skirtas vaikų nuo 2 savaičių iki 5 metų raidai tirti. Juo tiriama smulkioji motorika, kalbos supratimas, ekspresyvioji kalba, bendroji motorika, girdimasis dėmesys ir atmintis, regimasis dėmesys ir atmintis, savarankiškumas, socialinė adaptacija.

Vertinami kiekvienos funkcinės srities įgūdžiai. Kiekvienoje šių skalių yra po 27 užduotis, atitinkančias normalios vaiko raidos amžių.

Kiti testai ankstyvajai raidai tirti: Hiustono raidos testas (Užgiris, Hunt, 2002), Beilli testas (Bayley., 1993).

Ikimokyklinio amžiaus vaikų kalbos raidai tirti naudojami testai yra sudėtingesni, pagrįsti kiekvienos šalies kalbos normomis, kultūros bruožais. Todėl saviti ir sunkiai pritaikomi (arba nepritaikomi) kitoje socialinėje ar kultūrinėje aplinkoje.

Literatūroje pateikiama nemažai ikimokyklinio amžiaus vaikų kalbos tyrimo priemonių.

Lietuvoje ikimokyklinio amžiaus vaikų kalbos tyrimo klausimais giliau domėjosi Ivoškuvienė, Garšvienė (1993) analizavo rinolalijų ir afazijų tyrimo kai kuriuos aspektus. Pateikiamos įvairių kalbos komponentų vertinimo rekomendacijos, taip pat išsami, visapusiška kalbos tyrimo schema. Svarbiausi jos komponentai :

- anamnezės duomenys;
- bendra kalbos charakteristika;
- artikuliacinio aparato išsivystymas;
- tartis – atskirų garsų, skiemenų, žodžių;

- foneminė klausa;
- žodynas – daiktų, veiksmų, ypatybių pavadinimai, apibendrinantys, priešingos reikšmės žodžiai;
- žodžių daryba;
- kalbos gramatinė sandara ir rišli kalba.

Viena iš naujesnių lietuviškų kalbos tyrimo schemų – Gaulienės, Giedrienės ir Grikainienės (2002) parengta, rekomenduojama 5 – 10 metų vaikų kalbai tirti. Šią metodiką patogiu ir praktiška naudoti, nes kartu pateikiami spalvoti kokybiški paveikslėliai, pagal amžių pritaikyti atpasakojimui skirti tekstai.

Švietimo ir mokslo ministerija (2004), pateikia šešias kalbos kortelių įvertinimo formas, iš kurių penkios tinka ikimokyklinio amžiaus vaikų kalbai tirti:

- tarties įvertinimo kortelė skirta išaiškinti fonetiniams kalbėjimo sutrikimams,
- kalbos įvertinimo kortelė (1) skirta nustatyti fonologiniams kalbos sutrikimams. Taip pat ji gali būti pildoma prognozuojant fonetinius kalbėjimo sutrikimus įvairaus amžiaus vaikams, nežymų kalbos neišsivystymą ar sulėtėjusią ikimokyklinio amžiaus vaikų kalbos raidą,

- kalbos įvertinimo kortelės (2) forma pildoma prognozuojant nežymų ar vidutinį kalbos neišsivystymą, ar sulėtėjusią kalbos raidą,

- kalbos įvertinimo kortelės (3) forma pildoma prognozuojant žymų ar vidutinį kalbos neišsivystymą, ar žymiai sulėtėjusią kalbos raidą,

- mikčiojančiojo kalbinės komunikacijos įvertinimo kortelės forma, skirta išaiškinti mikčiojimo priežastis, būklę ir tipą įvairaus amžiaus vaikams.

Rytų šalyse (Rusijoje), vaikų kalbos vertinimo metodikas kūrė Mastjukova (Мастюкова, 1998), Šipicina (Шипицина, 2004). Skirtingiems kalbos sutrikimams nustatyti diferencijuotai pateikiamos kalbos tyrimų rekomendacijos ir schemas. Išsamiai aprašytas logopedinis tyrimas vaikams, pasižymintiems dislalijomis, dizartrijomis, rinolalijomis, kalbos neišsivystymu, mikčiojimu, klausos sutrikimu.

Fonetiniams kalbėjimo sutrikimams išsiaiškinti vertinamas garsų tarimas, foneminė klausa. Kalbos neišsivystymo tyrimas apima rišliosios kalbos, pasyviojo ir aktyviojo žodyno apimties, kalbos gramatinio taisyklingumo susiformavimo, tarties, foneminės klausos įvertinimą. Mikčiojimo tyrimui svarbiausią vietą užima mikčiojimo priežasčių ir pobūdžio nustatymas, mikčiojimo pradžios nustatymas, tarties trūkumų, kalbos plėtotės lygio įvertinimas.

Vakarų Europos šalyse (Vokietijoje, Austrijoje) pabrėžiama anamnezės duomenų svarba, tyrimo kompleksiskumas. Išskiriamos tokios logopedinio tyrimo sudėtinės dalys:

anamnezės duomenų rinkimas, kokybinių ir kiekybinių klausos parametrų įvertinimas, regimojo analizatoriaus tyrimas, foneminė klausa, žodžių ir sakinių supratimas, žodžių atsarga, morfologinė ir sintaksinė kalba. (Сулейменова, 1999).

Anglijoje kalbos raidai vertinti naudojamas Edwards, Fletcher, Garman, Hughes, Letts, Sinka (1997) sudarytas *The Reynell Developmental Language Scales III*. (Reynell testas), skirtas 1,9-7 metų vaikams. Juo vertinamas kalbos suvokimas ir išraiška. Atsižvelgiant į tai, kad kalbos supratimas yra visos kalbos sistemos ir komunikacijos pagrindas, bandyta šio testo kalbos suvokimo skalę adaptuoti ir pritaikyti Lietuvos vaikams.

Visų kraštų mokslininkai analizuoja kalbą ir labai svarbią jos sudėtinę dalį – kalbos suvokimą įvairiais aspektais. Nuo gimimo vertinami kalbos suvokimo ypatumai. Analizuojama, kaip jis sudėtingėja ne tik metais bet ir mėnesiais. Kuriuo žmogaus raidos laikotarpiu kalbos suvokimas tobulėja sparčiausiai. Išskiriami raidos sutrikimai (autizmas, protinis atsilikimas ir kt.), kurie lemia kalbos supratimo nukrypimą nuo normos. Aiškinamasi, kokie kalbos komponentų bruožai būdingi esant šiems raidos sutrikimams. Daugelis įvairių sričių mokslininkų kalbą, o ypač jos suvokimą, laiko komunikacijos proceso pagrindu. Tik tinkamai suprantant ženklų kaip kodų sistemą, galima bendrauti ir perteikti informaciją ne tik garsais (žodžiais), bet ir gestais, mimika, ženklais. Jau seniai išaiškinta, kad komunikacija, bendravimo gebėjimai, visos kalbos sudedamosios dalys intensyviausiai vystosi ankstyvojoje vaikystėje. Todėl, kad tinkamai atrinkti ir įvertinti vaikų raidą, kuriami standartizuoti testai. Lietuvoje dar nėra naudoti paruoštos, vietinėmis lietuvių kalbos normomis grįstos 1- 5 metų vaikų kalbos komponentų vertinimo metodikos.

2 skyrius. REYNELL TESTO KALBOS SUVOKIMO SKALĖS TAIKYMO GALIMYBIŲ ĮVERTINIMAS

2.1. Tyrimo metodika

Originali *Reynell* kalbos raidos vertinimo testo versija pirmą kartą išspausdinta 1969 metais Anglijoje. Testas pavadintas jo kūrėjo ir sudarytojo vardu – Joan K. Reynell. Vėlesniais metais jis tobulintas Edwards, Fletcher, Garman, Hughes, Letts, Sinka ir 1997 išleistas galutinis patobulintas variantas. Prie paskutinio leidimo dirbo kalbos ir kalbėjimo terapeutai, vaikų kalbos tyrimo klinikinės praktikos specialistai. Testas pagrįstas normalia kalbos raida. Jo tikslas yra atskirai įvertinti verbalinį suvokimą ir ekspresyviają kalbą. Visos testo dalys lengvai suprantamos ir paprastos, o atliekamas įvertinimas yra išsamus ir visapusiškas. Komplekte yra specialus lapas rezultatams vertinti (3, 4 priedai) ir paveikslėlių rinkinys (2 priedas).

Kauno vaiko raidos klinika „Lopšelis“ nupirko šią kalbos vertinimo metodiką. Buvo adaptuota *Reynell* testo suvokimo skalė ir bandoma ją pritaikyti Lietuvos vaikams. Kalbos suvokimo vertinimas atliktas, 2006-ųjų rugsėjo-gruodžio mėnesiais. (Tyrimo anketos pavyzdys pateiktas 1 priede).

Vertinimas atliktas laikantis šių praktinių testo taikymo nurodymų ir taisyklių:

Bendri bruožai:

- prieš atliekant testą susipažinti su šiuo testu ir tiriamais vaikais,
- kiekvienas nurodymas pateikiamas vieną kartą. Visada prieš tai įsitikinama, ar vaikas klausosi,
- jei nurodymai negirdimi, pakartojama juos dar vieną kartą,
- pradėjus vaikui daryti klaidas tyrimą tęsti dar vieną dalį,
- jei vaikas pavargo, sustabdyti tyrimą,
- pažymėti tas vietas, kuriose testo sąlygos buvo apeitos ir nurodyti priežastį,
- kalbėti tik tai, kas yra užrašyta teste.

Naudojimosi testu taisyklės: suvokimo skalė

Vaikas turi būti pasiruošęs ir sukaupęs dėmesį. Neduoti vaikui suprasti, kada jis atsako teisingai, o kada ne. Jei užduotis apima kelis daiktus ar paveikslėlius, įsitikinkinti, kad vaikas matė juos visus.

Dalis Ai: Pavieniai žodžiai

Priemonės: meškiukas, šepetėlis, puodelis, pinigė, lėlė, kojinė.

- parodyti vaikui visus daiktus;
- liepti vaikui apžiūrėti visus daiktus, prieš ko nors jo klausiant.

Dalis Aii: Pavieniai žodžiai

Priemonės: obuolys, raktai, kėdė, žuvis, sūris, stalas, laikrodys, arklys, vonelė.

- elgtis taip, kaip nurodyta dalyje Ai.

Dalis B: Dviejų įvardintų daiktų susiejimas

Priemonės: meškiukas, lova, raktai, dėžė, obuolys, kėdė.

- sudėti visus daiktus ant stalo;
- po kiekvienos užduoties daiktus sudėti ta pačia tvarka.

Dalis C: Veikėjai ir veiksmai

Priemonės: kiškis, meškiukas.

- meškiuką ir kiškį padėti ant stalo: jie turi gulėti, kai vaikui liepiama atlikti kokį nors veiksma;
- po kiekvienos užduoties daiktus sudėti ta pačia tvarka;
- paliepimai "pašokti" ir "eiti" turi ryškiai atsispindėti vaiko judesiuose.

Dalis D: Sudėtiniai sakiniai

Priemonės: meškiukas, kiškis, dėžė, lova.

- meškiuką ir kiškį padėti ant stalo, dėžę ir lovą padėti šiek tiek atokiau;
- po kiekvienos užduoties daiktus sudėti ta pačia tvarka;
- paliepimai "paliesti" ir "stumti" turi ryškiai atsispindėti vaiko judesiuose.

Dalis E: Pažyminiai

Priemonės: paveikslėlių knyga.

- liepti vaikui peržiūrėti paveikslėlius;
- užduotį pateikti: "Atidžiai pasižiūrėk į paveikslėlius. O dabar pasakyk...";
- jei galima, neleisti vaikui nieko rodyti, kol nepabaigta aiškinti užduotis.

Dalis F: Daiktavardiniai išsireiškimai

Priemonės: pieštukai, sagos, puodukas, dėžė.

- daiktus sudėti ant stalo taip, kad pieštukai ir sagos būtų atokiau nuo puodelio ir dėžės;
- po kiekvienos užduoties gražinti daiktus į vietą, jei reikia, padėti vaikui tai padaryti.

Dalis G: Padėties ryšiai

Priemonės: meškiukai, sunkvežimis.

- sėdėti priešais vaiką;
- sunkvežimį padėti taip, kad jis būtų matomas iš šono;
- meškiuką paduoti vaikui ir liepti atlikti reikiamus veiksmus;
- po kiekvienos užduoties gražinti viską į vietą.

Dalis H: Veiksmažodžiai ir teminis įvertinimas

Priemonės: paveikslėlių knyga.

- vaiko paprašoma peržiūrėti paveikslėlius;
- užduotį pateikti: "Atidžiai pažiūrėk į visus paveikslėlius. Dabar parodyk...".

Dalis I: Žodynas ir gramatika.

Priemonės: paveikslėlių knyga

- vaiko paprašoma peržiūrėti paveikslėlius;
- užduotį pateikti: "Atidžiai pažiūrėk į visus paveikslėlius. Dabar parodyk...".

Dalis J: Gebėjimas daryti išvadas

Priemonės: paveikslėlių knyga.

- vaiko paprašoma peržiūrėti paveikslėlius;
- užduotis pateikiama: "Atidžiai apžiūrėk viską, kas yra paveikslėliuose. Dabar parodyk...";
- kiekvieną sąmoningą atsakymą vertinti kaip teisingą. Jei nelabai aišku, kaip įvertinti atsakymą, paklausti vaiko dar kartą, kodėl jis taip mano, ir, jei priežastis atrodo protinga, atsakymą laikyti teigiamu.

2.2. Respondentai

Tyrimo dalyvavo 100 vaikų, nuo 21 mėn. iki 7 metų. Pagal amžių tyrime dalyvavę vaikai suskirstyti į penkias grupes:

- iki 36 mėnesių amžiaus - 15 vaikų;
- 36–47 mėnesių amžiaus – 12 vaikų;
- 48–59 mėnesių amžiaus – 20 vaikų;
- 60–71 mėnesio amžiaus – 18 vaikų;
- virš 72 mėnesių amžiaus – 35 vaikai.

Vaikai lanko Kauno miesto Aleksoto darželį-mokyklą, Kauno vaiko raidos klinikos „Lopšelis“ logopedines pratybas, ar gyvena kūdikių namuose. Visi vaikai vertinti atsižvelgiant tik į vienintelį kriterijų – amžių. Tačiau šiems tirtiems ikimokyklinukams būdingas skirtingas kalbos išsivystymo lygis. Pateikiama vaikų kiekybinė išraiška pagal kalbos išsivystymo lygį:

1 lentelė

Vaikų kiekybinė išraiška pagal kalbos išsivystymo lygį, %

Kalbos raida atitinka amžių		Kalbos raidos sulėtėjimas		Kalbos raidos sutrikimas		Kalbos neišsivystymas		Kiti kalbos sutrikimai	
Vaikų skaičius	%	Vaikų skaičius	%	Vaikų skaičius	%	Vaikų skaičius	%	Vaikų skaičius	%
60	60	9	9	3	3	14	14	14	14

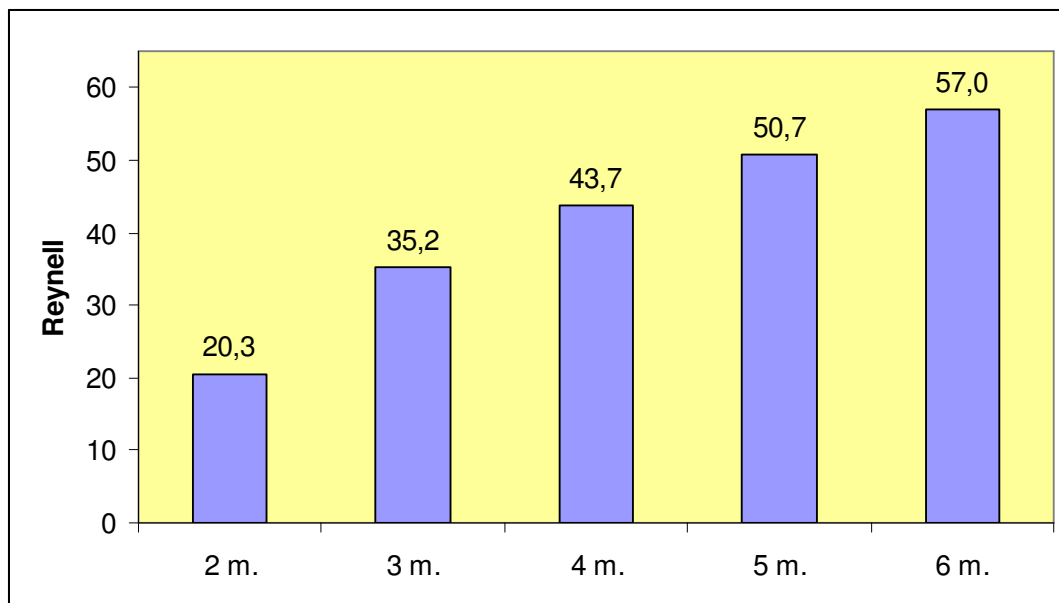
Grafai „kiti kalbos sutrikimai“, priskiriami vaikai, pasižymintys įvairių rūšių dislalijomis, o grafai „kalbos raidos sutrikimas“, priskiriami vaikai, kurių kalbos raida ženkliai atsilieka nuo normos (vertinant pagal DISC, atitinka mažiau nei 50%, pvz.: Dauno sindromo, VCP ir kt. atvejais) ankstyvajame amžiuje. Iš lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad daugiausia vaikų lanko darželius, kurių kalbos raida atitinka amžių. Tačiau 40% tiriamųjų turi įvairių kalbos sutrikimų.

2.3. Reynell testo suvokimo skalės analizė pagal vaikų amžių

Tyrimo duomenų analizėje pirmiausia pateikiami įvairių amžiaus grupių vaikų, kiekvienos testo subskalės rezultatai. Naudojantis pirmąja subskale tiriamas atskirų žodžių suvokimas, po to sąvokos ir sugebėjimas įsisavinti daug sąvokų vienu metu. Toliau užduotys sudėtingesnės – iš vaiko reikalaujama padaryti daug išvadų, užduotys įvairesnės. Vaikas turi klausytis, sukcentruoti dėmesį, pats dalyvauti ir daryti išvadas, pagrįstas patirtimi ir išmoktais dalykais. Atlikus testą, galima įvertinti:

- atskirų žodžių suvokimą;
- žodžių tarpusavio ryšių suvokimą, įskaitant objektus, veiksnius ir įvykius;
- simbolių ir erdvinių ryšių suvokimą;
- teminių vaidmenų suvokimą sakiniuose;
- sudėtingų gramatinių ryšių supratimą ir sugebėjimą daryti išvadas.

Pirmame paveiksle pateikiami visų testo subkalių duomenys, rodantys kiek užduočių vidutiniškai atlieka įvairių amžiaus grupių vaikai.

1 pav. Testo atsakymai pagal amžiaus grupes, vid.

Pirmame paveiksle matyti, kad teisingi atsakymai daugėja atsižvelgiant į amžių. Nenuostabu, kad suvokimo skalės grafinis vaizdas rodo, jog daugelį klausimų atsakė šešių metų vaikai, o mažiausiai – dvimečiai. Įdomu tai, kad ryškiausias atsakytų klausimų skirtumas yra tarp dvimečių ir trimečių (net 15 atsakymų). Trimečiai vaikai kur kas geriau supranta veiksmus (*šokinėja, eina*), sudėtinius sakinius (*paimk kiškutį ir su juo paspausk lovą*), geriau sieja sąvokas (*padėk raktus ant lovos*). Tai rodo, kad intensyviausiai kalbos suvokimo elementai formuojasi trečiaisiais gyvenimo metais. Keturmečių ir penkiamečių pasyvusis

žodynas turtėja pažyminiais (*parodyk raudoną mašiną*), padėties ryšiais (*padėk meškiuką už sunkvežimio*), bet jau ne taip intensyviai, kaip trečiaisiais metais. Mažiausias skirtumas esti tarp penkiamečių ir šešiamečių kalbos suvokimo (6 atsakymai). Šie vaikai jau supranta teminius vaidmenis sakiniuose (*mažas vaikutis stumia mamytę*), sudėtingas gramatines konstrukcijas (*mergaitė, kuri bėga užsidėjusi kepurę*) ir sugeba daryti išvadas (*kas gaus valgyti labai greitai?*). Dalyvavę tyrime šešerių metų vaikai, kurių kalbos raida atitinka amžių, geba praktiškai visą *Reynell* testo suvokimo skalę atlikti teisingai ir tik 1-2 kartus suklysta dėl atidumo stokos. Dažnai padarę klaidą pasitaiso ar prašo pakartoti neviseiškai suprastą klausimą.

Testo rezultatai leidžia patvirtinti teiginį, kad ankstyvaisiais gyvenimo metais labiausiai lavėja visa psichomotorinė raida, o kartu ir kalbos suvokimas.

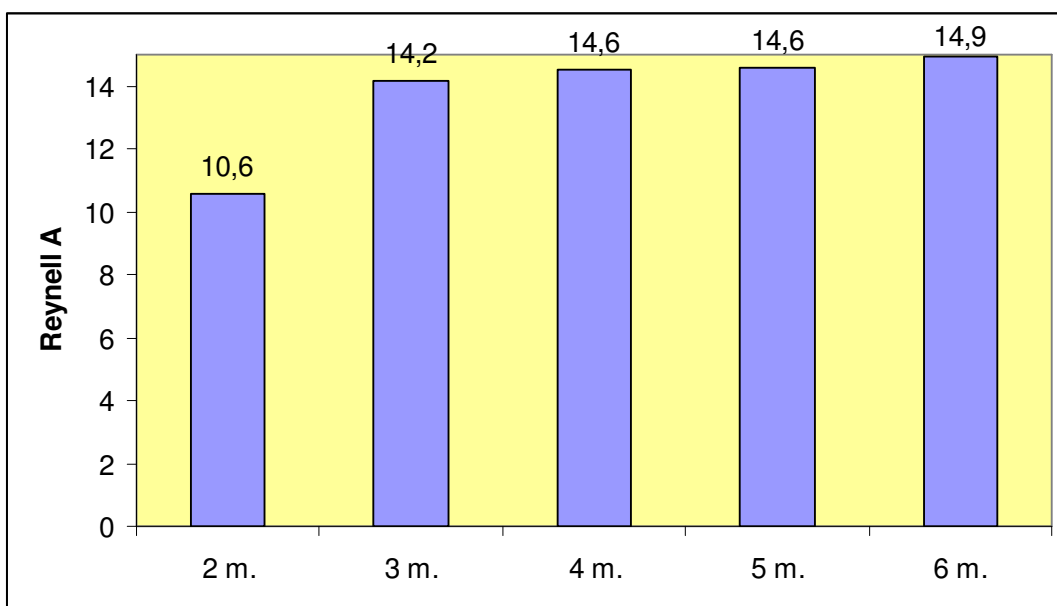
Apžvelgus bendrą suvokimo skalės vertinimo rezultatų vaizdą, įdomu detaliau paanalizuoti kurio amžiaus tarpsnio ir kokio pobūdžio klaidas darė tyrime dalyvavę vaikai. Pateikiama 2 lentelė, kurioje nurodomas visų amžiaus grupių atskirų subskalių rezultatų vidurkis.

2 lentelė

Subskalių rezultatai pagal amžių, %

amžiaus grupė	2	3	4	5	6
n	15	12	20	18	35
A	10,60	14,17	14,55	14,56	14,94
B	4,40	5,58	5,55	5,78	5,94
C	1,87	2,92	2,90	2,83	3,00
D	1,27	2,83	3,10	3,67	3,94
E	1,07	2,50	2,70	3,44	3,89
F	0,40	2,33	3,05	4,00	4,71
G	0,33	1,67	2,75	3,67	4,23
H	0,40	1,50	2,55	3,61	4,51
I	0,00	0,92	3,50	4,78	5,80
J	0,00	0,75	3,00	4,33	6,03
Reynell	20,33	35,17	43,65	50,67	57,00

Antros lentelės duomenų analizė rodo, kad sunkiausia visų amžiaus grupių vaikams sekėsi atsakyti į klausimus pagal siužetinius paveikslėlius (*parodyk, kuriame paveikslėlyje berniukas neša dramblių*), darant išvadas (*kuris vaikas valgyti nenori?*), suprantant sudėtingesnes gramatines konstrukcijas (*parodyk mašiną, kuri toliausiai*), padėties ryšius (*padėk meškiuką šalia sunkvežimio*). Lengviausia vaikams sekėsi skirti įvardytus daiktus (*kėdė, stalas*), jų savybes (*parodyk mažą klouną*), veiksmus (*paimk meškiuką ir parodyk, kaip jis sėdi*), sieti įvardytus daiktavardžius (*paduok man obuolį ir meškiuką*), sudėtinių sakinių reikšmes (*paimk meškiuką ir su juo paliesk lovą*). Apibendrinus visų testo subskalių vidurkius, svarbu išsamiau paanalizuoti atskiras testo subskales, būdingiausias klaidas daromas atskirų amžiaus grupių vaikų, ar pasitaikančius kalbos formų suvokimo dėsniumus.

2 pav. A subskalės rezultatai pagal amžių, vid.

Antrame paveiksle matyti, kad prasčiausiai atskirus žodžius (daiktavardžius), supranta dvimečiai. Tačiau daugelis šio amžiaus vaikų jau skiria dažniausiai jų aplinkoje pasitaikančius daiktus. Kitų tyrime dalyvavusių amžiaus grupių vaikų pasyvusis daiktavardinis žodynas yra gana panašus ir vertinimo rezultatuose ryškių skirtumų nepastebėta. Į kurias A subskalės klausimus atsakė vaikai, nurodoma 3 lentelėje.

3 lentelė

A subskalė: teisingų atsakymų dažnumas atsižvelgiant į klausimą ir amžių, %

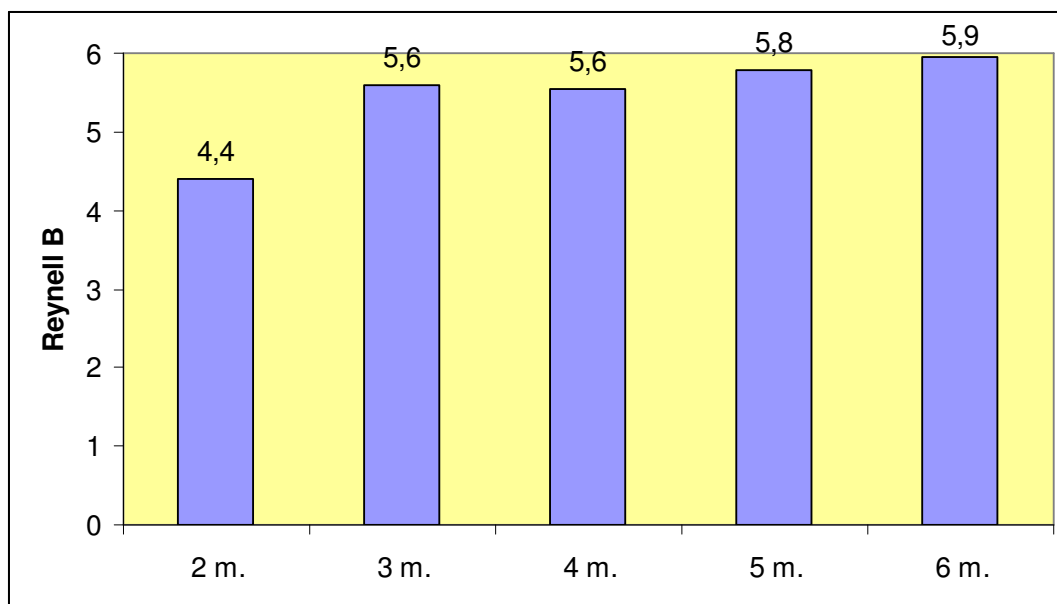
Amžius	2 m.	3 m.	4 m.	5 m.	6 m.
n	15	12	20	18	35
k1	93,3%	91,7%	100,0%	100,0%	100,0%
k2	66,7%	100,0%	90,0%	94,4%	100,0%
k3	93,3%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
k4	86,7%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
k5	93,3%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
k6	40,0%	91,7%	100,0%	94,4%	97,1%
k7	93,3%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
k8	80,0%	91,7%	95,0%	94,4%	100,0%
k9	80,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
k10	46,7%	91,7%	95,0%	94,4%	100,0%
k11	33,3%	91,7%	90,0%	94,4%	97,1%
k12	80,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
k13	53,3%	91,7%	95,0%	94,4%	100,0%
k14	86,7%	91,7%	100,0%	94,4%	100,0%
k15	33,3%	75,0%	90,0%	94,4%	100,0%

Pagal *Reynell* testą, dvimečiai vaikai, atpažįsta ir skiria dažniausiai gyvenimiškose situacijose matomus daiktus. Beveik visi tyrime dalyvavę vaikai parodė *puodelį, lėlę, obuolį*,

meškiuką, kojinę. Sunkiausia šio amžiaus grupės mažiukams sekėsi atskirti *piniginę, sūrį, vonelę*. Gali būti, kad toks daiktų skyrimas priklauso nuo to, kiek dažnai nurodytas daiktas matomas ir įvardijamas vaiko kasdieninėje veikloje, kaip dažnai pats vaikas tą daiktą naudoja. Įdomu tai, kad daugelis mažamečių negeba atpažinti žaislinės vonelės. Galima manyti, kad taip yra dėl to, kad jie paprastai nežaidžia su tokiu žaislu. Be to gali būti, kad vonią, jie supranta ne kaip konkretų daiktą, o kaip patalpą ar vietą, kurioje maudosi, nes kai kurie jų rodė į patalpos duris, kurioje prausiasi.

Kitų amžiaus grupių vaikai A subskalės užduotis atliko padarydami mažai klaidų. Išsiskyrė tai, kad ne visi trimečiai geba skirti žaislinę *vonelę*. Tačiau tyrime dalyvavę vyresnieji atskirų žodžių (daiktavardžių) supratimo klaidų beveik nedaro.

Reynell testu įvertinus atskirų daiktų suvokimą, toliau tiriamas gebėjimas sieti du įvardytus daiktus. Pateikiamas B subskalės vertinimo rezultatai.

3 pav. B subskalės rezultatai pagal amžių, vid.

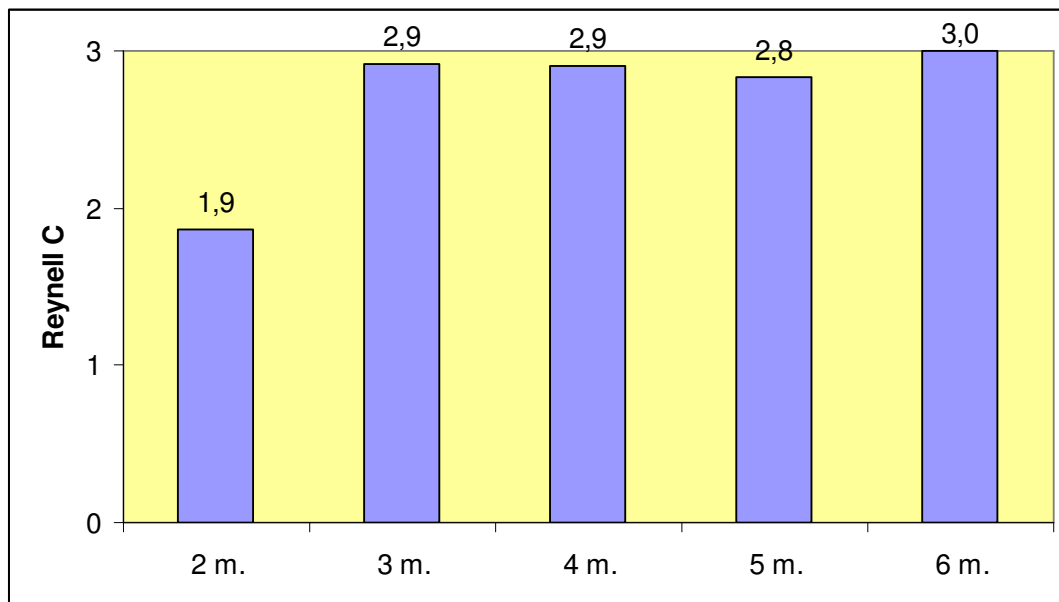
Trečias paveikslas rodo, kad sunkiausia du įvardytus daiktus susieti sekasi mažiausiems (2 metų) tyrime dalyvavusiems vaikams. Trečiaisiais gyvenimo metais tokių užduočių suvokimas ženkliai pagerėja. Toks pat jis išlieka ir ketvirtaisiais metais. Penkiamečiai ir šešiamečiai jau moka susieti du įvardytus daiktus ir tokio pobūdžio klaidų praktiškai nedaro. Duomenys, rodantys kaip atsakyti į atskirus B subskalės klausimus, atsižvelgiant į amžiaus grupes, pateikiami 4 lentelėje.

B subskalė: teisingų atsakymų dažnumas atsižvelgiant į klausimą ir amžių, %

Amžius	2 m.	3 m.	4 m.	5 m.	6 m.
n	15	12	20	18	35
k16	73,3%	100,0%	95,0%	100,0%	100,0%
k17	73,3%	91,7%	95,0%	94,4%	97,1%
k18	80,0%	91,7%	90,0%	100,0%	100,0%
k19	73,3%	91,7%	100,0%	94,4%	100,0%
k20	73,3%	91,7%	85,0%	94,4%	97,1%
k21	66,7%	91,7%	90,0%	94,4%	100,0%

Ketvirtos lentelės duomenys rodo, kad dvimečiai daro klaidas siedami du įvardytus daiktus. Geriausiai suprantamos instrukcijos tada, kai reikia su dviem daiktais atlikti tą patį veiksmą (pvz.: *paduok obuolį ir meškiuką* (nors pasitaikė, kad veiksmas atliekamas tik su vienu daiktu)). Sunkiausiai susiejami du daiktai tuomet, kai vieną iš jų reikia dėti ant kito (pvz.: *padėk meškiuką ant lovos*). Kitų amžiaus grupių vaikai šio tipo instrukcijas supranta ir klaidų daro retai. Gali būti, kad kai kur buvo klystama ne tik dėl atsakymo nežinojimo, bet ir dėl nepakankamo dėmesio sukaupimo tyrimo metu.

Kita testo subskale tiriamas veiksmų supratimas. Pateikiamas šios subskalės vertinimo rezultatų vidurkių paveikslas.

4 pav. C subskalės rezultatai pagal amžių, vid.

Ketvirtame paveiksle pateikti duomenys rodo, kad veiksmų supratimas dar nepakankamas dviejų metų amžiaus vaikams. Bet galima matyti, kad jis ryškiai pagerėja trečiaisiais metais. Ir labai panašus išlieka iki penkerių metų. Šešiamečiai elementarių veiksmų

painiojimo klaidų jau nedaro. Kaip sekėsi tiriamiesiems atsakyti į šios subskalės klausimus, pateikiama 5 lentelėje.

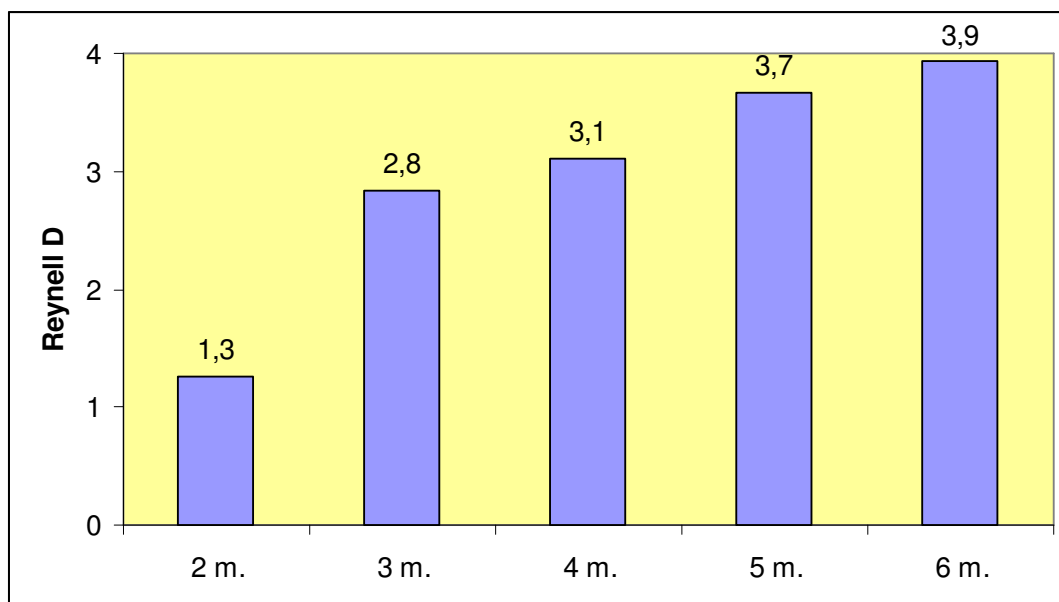
5 lentelė

C subskalės: teisingų atsakymų dažnumas atsižvelgiant į klausimą ir amžių, %

Amžius	2 m.	3 m.	4 m.	5 m.	6 m.
n	15	12	20	18	35
k22	80,0%	100,0%	100,0%	94,4%	100,0%
k23	53,3%	91,7%	95,0%	94,4%	100,0%
k24	53,3%	100,0%	95,0%	94,4%	100,0%

Testo rezultatai rodo (5 lentelė), kad dviejų metų amžiuje atsiranda veiksmų su veikėjais supratimo pradmenų formavimasis. Kai kurie mažamečiai jau geba parodyti, kaip veikėjas *sėdi, eina, šokinėja*. Tačiau daugelis dviejų metų amžiaus vaikų daro įvardytų veiksmų atlikimo klaidas. Vertinimo metu nustatyta, kad veiksmų *šokinėja* ir *eina* atlikimas ne visada aiškiai skiriasi vienas nuo kito, todėl šie atsakymai nebuvo užskaityti.

Įvertinus gebėjimą atlikti veiksmus su daiktu, tiriamas sudėtinių sakinių supratimas. Pateikiamas D subskalės vertinimo rezultatų vidurkių paveikslas.

5 pav. D subskalės rezultatai pagal amžių, vid.

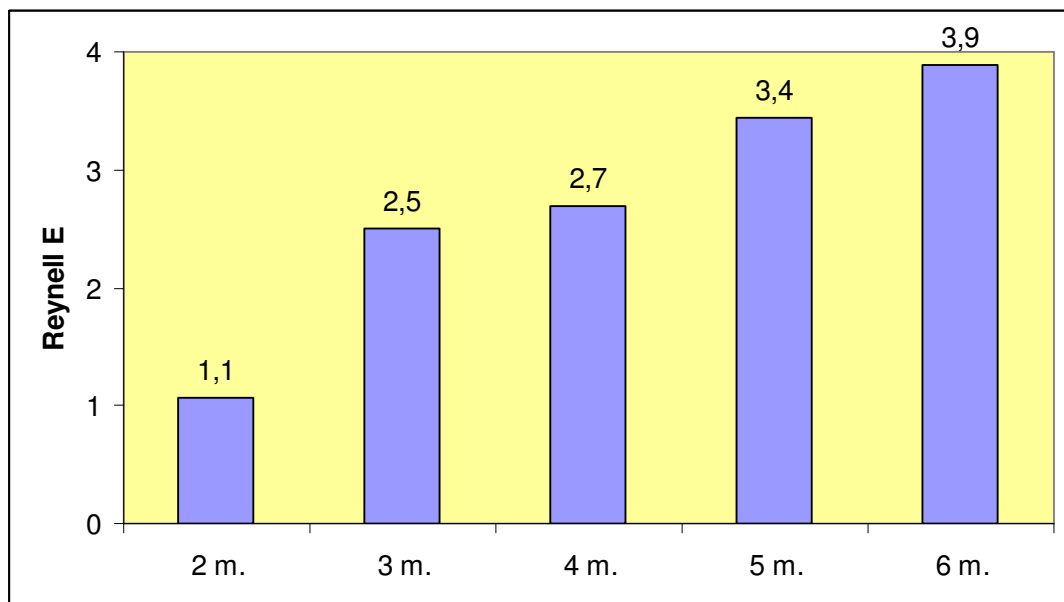
Iš penkto paveikslo matyti, kad sudėtinių sakinių suvokimas greičiausiai plėtojasi trečiaisiais gyvenimo metais (šio amžiaus vaikai beveik dvigubai geriau supranta sudėtinius sakinius nei dvimečiai). O ketvirtaisiais gyvenimo metais sudėtinių sakinių suvokimas praktiškai nesiskiria nuo trimečių. Penktaisiais gyvenimo metais sudėtinių sakinių suvokimas turtėja ir tobulėja. Šešiamečiai tokius sakinius supranta labai gerai. Šeštoje lentelėje pateikiama kaip sekėsi vaikams atsakyti į D subskalės klausimus.

D subskalės: teisingų atsakymų dažnumas atsižvelgiant į klausimus ir amžių, %

Amžius	2 m.	3 m.	4 m.	5 m.	6 m.
n	15	12	20	18	35
k25	33,3%	66,7%	75,0%	88,9%	97,1%
k26	26,7%	66,7%	75,0%	94,4%	100,0%
k27	20,0%	66,7%	80,0%	88,9%	100,0%
k28	46,7%	83,3%	80,0%	94,4%	97,1%

Šeštos lentelės duomenų analizė rodo, kad dvimečiai dažnai klysta atlikdami sudėtingesnes instrukcijas. Jiems geriausiai sekėsi atlikti ketvirtą subskalės užduotį (*paimk meškiuką ir pasodink jį ant dėžutės*). Tai gali būti dėl to, kad veiksmas *pasodink* ir prielinksnis *ant* yra geriausiai suprantami mažamečių (tai parodė ankstesnės užduotys). Nepakankamas sudėtinių sakinių supratimas išlieka ir trečiaisiais gyvenimo metais. Šie vaikai dažnokai painioja veikėjus (vietoje *kiškučio*, veiksmus atlieka su *meškiuku*), ar ne visiškai tiksliai atlieka veiksmus (pvz.: vietoje veiksmo *paspausti*, - *paliečia*, arba vietoje veiksmo *paspausti dėžutę* – *paspaudžia lovą*). Galima manyti, kad tokios klaidos daromos dėl nepakankamo sakinio gramatinių ryšių supratimo. Tam įtakos turi ir negebėjimas sukaupti, koncentruoti dėmesį į veiklą. Ketvirtaisiais ir penktaisiais gyvenimo metais sudėtinių sakinių suvokimas proporcingai gerėja. Šešemečiai tokių klaidų daro labai mažai.

Toliau testu (E subskale) vertinamas gebėjimas suprasti pažyminius. Šeštas pateikiamas E subskalės vertinimo rezultatų vidurkių paveikslas.

6 pav. E subskalės rezultatai pagal amžių, vid.

Iš šeštame paveiksle pateikiamų duomenų matyti, kad dvimečiams skirti daiktus pagal jų požymius paveikslėliuose dar sudėtinga. Šiam amžiui būdingos žaidimų formos su žaislais, todėl dar jiems sudėtinga daiktų savybes atpažinti paveikslėliuose. Trijų-ketverių metų vaikai intensyviau domisi iliustruotomis knygelėmis, todėl jų žodžių, reiškiančių požymius, supratimas sparčiai tobulėja. Penktaisiais-šeštaisiais gyvenimo metais daiktų požymiai skiriami jau pakankamai gerai. Septinta lentelė rodo teisingai atsakytų klausimų procentinę išraišką.

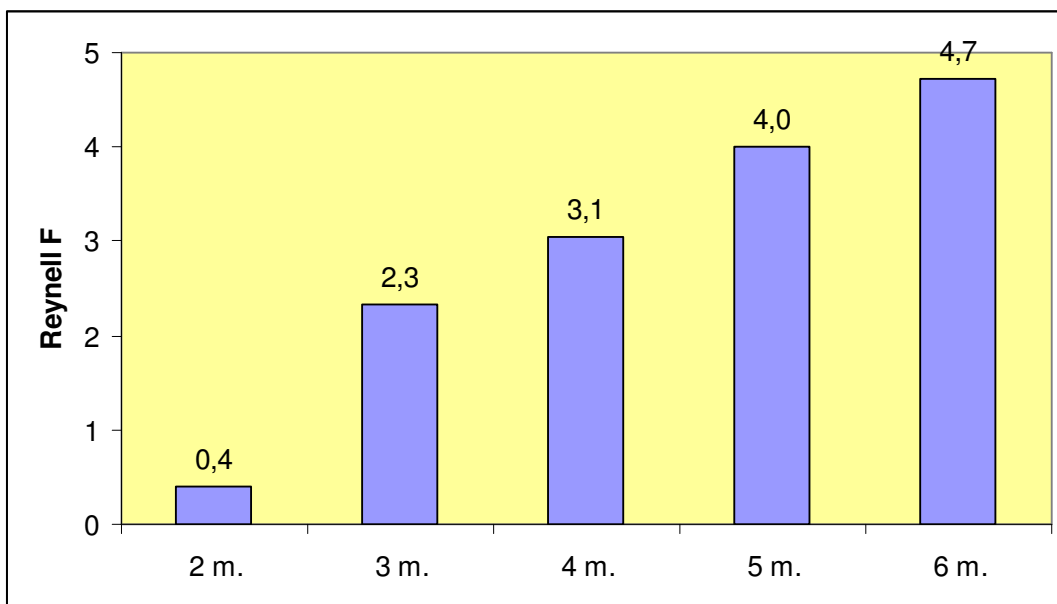
7 lentelė

E subskalė: teisingų atsakymų dažnumas atsižvelgiant į klausimą ir amžių, %

Amžius	2 m.	3 m.	4 m.	5 m.	6 m.
n	15	12	20	18	35
k29	20,0%	50,0%	65,0%	83,3%	97,1%
k30	13,3%	50,0%	55,0%	77,8%	97,1%
k31	26,7%	75,0%	65,0%	88,9%	97,1%
k32	46,7%	75,0%	85,0%	94,4%	97,1%

Septintos lentelės duomenų analizė rodo, kad dvimečiai geriau skiria personažų emocijas (*liūdnas*) nei spalvas (*raudona, mėlyna*). Tačiau pažyminiai šiame amžiuje suprantami dar prastai. Trimečiai vaikai jau tvirčiau pradeda suvokti paveikslėliuose vaizduojamus požymius (sakinio pažyminius). Kai kurie jau geba skirti daiktus pagal spalvą (*raudoną, mėlyną*). Tampa dar geresnis paveikslėliuose vaizduojamų veikėjų nuotaikų (*linksmas, liūdnas*) atpažinimas. Tačiau tokios užduotys ne visiems trijų metų vaikams yra lengvos. Jie dar dažnai klysta. Gali būti, kad kai kurie atsakymai teisingi tik atsitiktinumo dėka (renkantis vieną teisingą atsakymą iš dviejų galimų). Spalvų skyrimo klaidas dar daro ir keturmečiai, mažiau – penkiamečiai. Šeštaisiais gyvenimo metais pažyminiai skiriami gana taisyklingai.

Kita *Reynell* testo subskalė – daiktavardiniai posakiai. Septintas paveikslas rodo šios subskalės vertinimo rezultatus.

7 pav. F subskalės rezultatai pagal amžių, vid.

Septintas paveikslas rodo, kad dvimečiai vaikai daiktavardinius posakius supranta prastai (pvz.: *įdėk visas baltas sagas į puodelį*). Vėlesniuose amžiaus tarpsniuose šis suvokimas proporcingai didėja. Sparčiausiai jis plėtojasi trečiaisiais gyvenimo metais. Šiuo laikotarpiu vaikai pradeda žaisti vaidmeninius žaidimus, per kuriuos būtina atlikti veiksmus tik su tam tikrais daiktais. Todėl šiuo laikotarpiu lavėja veiksmų su daiktų požymiais atlikimo suvokimas. Ketvirtaisiais ir penktaisiais metais šis suvokimas toliau tobulėja. Tačiau dar net šešimečiai daro tokio pobūdžio klaidas. Aštuntoje lentelėje pateikiama, kokia šios subskalės atskirų klausimų vertinimo rezultatų procentinė išraiška.

8 lentelė

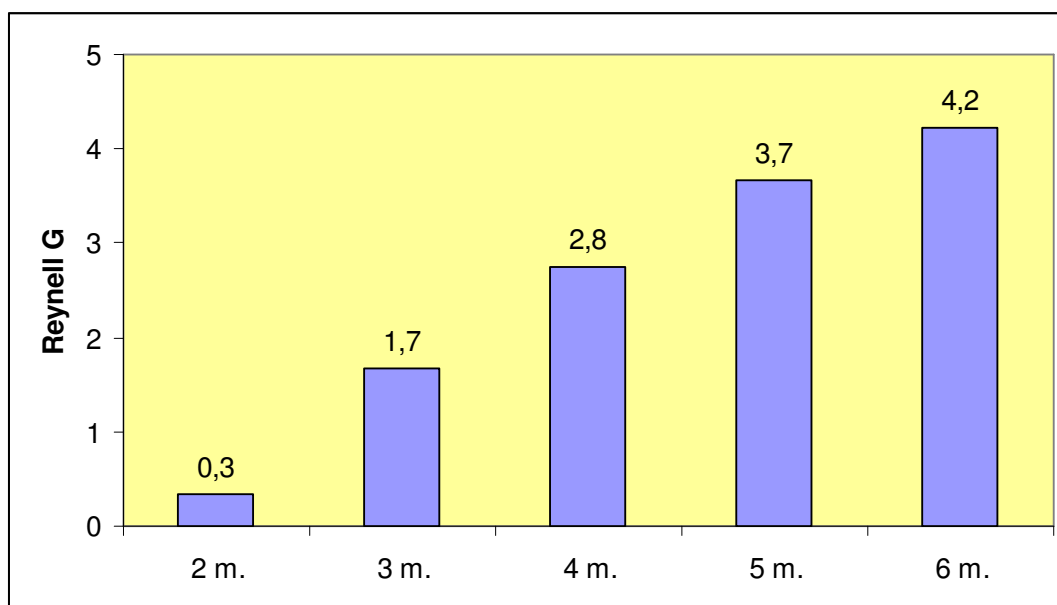
F subskalė: teisingų atsakymų dažnumas atsižvelgiant į klausimą ir amžių, %

Amžius	2 m.	3 m.	4 m.	5 m.	6 m.
n	15	12	20	18	35
k33	6,7%	58,3%	65,0%	77,8%	88,6%
k34	13,3%	58,3%	70,0%	77,8%	97,1%
k35	0,0%	33,3%	60,0%	83,3%	97,1%
k36	20,0%	58,3%	80,0%	94,4%	97,1%
k37	0,0%	25,0%	30,0%	66,7%	91,4%

Aštuntos lentelės duomenų analizė rodo, kad antraisiais gyvenimo metais pradeda atsirasti skaičiavimo pradmenys. Šiame amžiuje jie geriausiai atliko užduotį *Išimk dvi sagas iš puodelio*. Atlikus tyrimą, taip pat galima teigti, kad šiame amžiaus tarpsnyje dar nėra suprantamas būtasis laikas. Taip pat nėra aiškus priešdėlis *ne*. Nes į klausimus *Kuris pieštukas buvo paimtas?* ir *Kuris raudonas pieštukas nebuvo paimtas?* teisingai neatsakė nei vienas dvimetis. Trimečiai klysta panašiai, tik jau rečiau. Įdomu tai, kad dažnos klaidos daromos dėl

priešdėlio *ne* nesupratimo, negirdėjimo ar praleidimo. Į klausimą, *kuris pieštukas nebuvo paimtas*, ne vienas vaikas nurodė pieštuką, kuris *buvo* paimtas. Čia tarsi atsispindi psichologų (Jacikevičius, 1995) teiginys, kad žmonių pasąmonė nesupranta dalelytės *ne*, todėl net psichoterapijoje savo pasiryžimus siūloma sakyti ne neiginio, o teiginio forma. Šis testo klausimas tarsi parodo, kad ne tik trejų, bet ir ketverių metų vaikai dar ne visi supranta neigimą. Net ir penktaisiais gyvenimo metais sakinyje su priešdėliu *ne* daroma daugiausiai klaidų. Šešiamečiai daiktavardinius posakius supranta geriau. Išnyksta atsakymų skirtumai į pateiktus testo klausimus.

Toliau testu vertinamas padėties ryšių suvokimas. Pateikiamas G subskalės vertinimo rezultatų vidurkių 8 paveikslas.

8 pav. G subskalės rezultatai pagal amžių, vid.

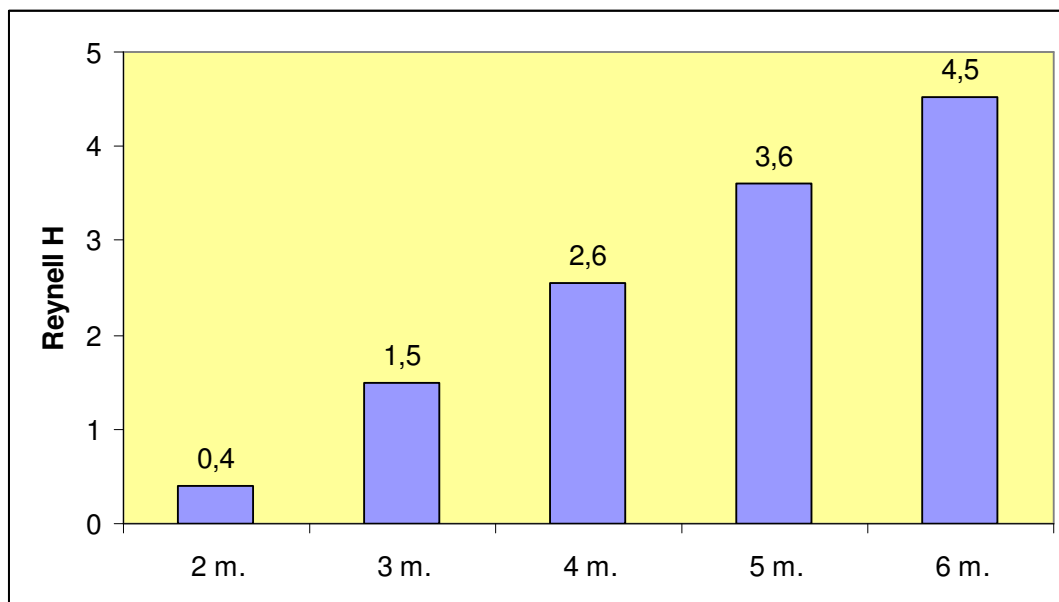
Iš aštunto paveikslo matyti, kad dviejų metų vaikai beveik nesupranta padėties ryšių. Teisingų atsakymų į šiuos skalės klausimus beveik nebuvo. Ir vėl galima pastebėti tendenciją, kad trečiaisiais metais erdvinis suvokimas vystosi sparčiausiai. Šiuo laikotarpiu mažiukai aktyviau įsitraukia į suaugusiųjų buitinių gyvenimą, atlieka nurodymus, reikalaujančius suprasti prielinksnių reikšmes (*pvz.: padėk puodelį ant stalo, įdėk šaukštą į stalčių ir pan.*). Vėlesniais metais šis suvokimas toliau turtėja, nors jau penkiamečių ir šešiamečių orientavimasis erdvėje išlieka panašus. Devintoje lentelėje pateikiama G subskalės teisingai atliktų užduočių procentinė išraiška.

G subskalė: teisingų atsakymų dažnumas atsižvelgiant į klausimą ir amžių, %

Amžius	2 m.	3 m.	4 m.	5 m.	6 m.
n	15	12	20	18	35
k38	20,0%	75,0%	85,0%	94,4%	97,1%
k39	6,7%	41,7%	60,0%	83,3%	94,3%
k40	0,0%	25,0%	60,0%	83,3%	91,4%
k41	0,0%	16,7%	55,0%	72,2%	88,6%
k42	6,7%	8,3%	15,0%	33,3%	51,4%

Iš devintos lentelės matyti, kad dvimečiai vaikai teisingiausiai atliko pirmą užduotį: *Padėk meškiuką ant sunkvežimio*. Tai rodo, kad prielinksnis *ant* suprantamas vienas iš pirmųjų. Trimečiai jau tvirčiau pradeda suvokti padėties ryšius. Lengviau atlieka instrukcijas su prielinksniais *ant*, *po*, *šalia*. Dar nepakankamai supranta prielinksnių *už*, ypač *prieš* reikšmes. Tie patys padėties ryšių suvokimo (tų pačių prielinksnių) sunkumai išlieka visose amžiaus tarpsniuose. Tačiau su kiekvienais metais erdvės suvokimo problemų kyla vis mažiau, nors dar net šeštaisiais gyvenimo metais tik 51 %, t.y. apie pusę tyrime dalyvavusių vaikų supranta prielinksnio *prieš* reikšmę. Dažnai, atlikdami šią užduotį, ikimokyklinukai klydo meškiuką padėdami *šalia* arba *už* sunkvežimio. Manoma, kad padėties ryšių suvokimas susijęs su nurodytų prielinksnių vartojimo dažnumu kasdieninėse situacijose.

Toliau testu tiriamas teminis įvertinimas (siužetinių paveikslėlių suvokimas). Devintame paveiksle pateikiamas H subskalės vertinimo rezultatų vidurkiai.

9 pav. H subskalės rezultatai pagal amžių, vid.

Devintas paveikslas rodo, kad paveikslėlių teminis suvokimas (pvz.: *parodyk, kuriame pavaikslėlyje mergaitė taško berniuką*) plėtojasi kas metai tolygiai. Visi tyrime dalyvavę vaikai bandė atsakyti į šios subskalės užduotis. Nenuostabu, kad mažesniesiems sekėsi sunkiau, o didesniesiems – lengviau. Testo rezultatai rodo, kad trečiaisiais gyvenimo metais jau pradeda formuotis nesudėtingų teminių paveikslėlių suvokimas. Žiūrint iliustruotas knygeles siužetinių paveikslėlių suvokimas tolygiai plečiasi. Kiekvienais metais vaikai vidutiniškai gali atsakyti po vieną *Reynell* testo klausimą daugiau. Jeigu antraisiais gyvenimo metais tik nedaugelis gabių šio amžiaus vaikų gali atsakyti teisingai bent į vieną H subskalės užduotį, tai jau šešiamečiai paveikslėlių temas suvokia beveik be klaidų. Dešimtoje lentelėje pateikiama procentinė išraiška, kaip vaikams sekėsi atsakyti į kiekvieną šios subskalės klausimą.

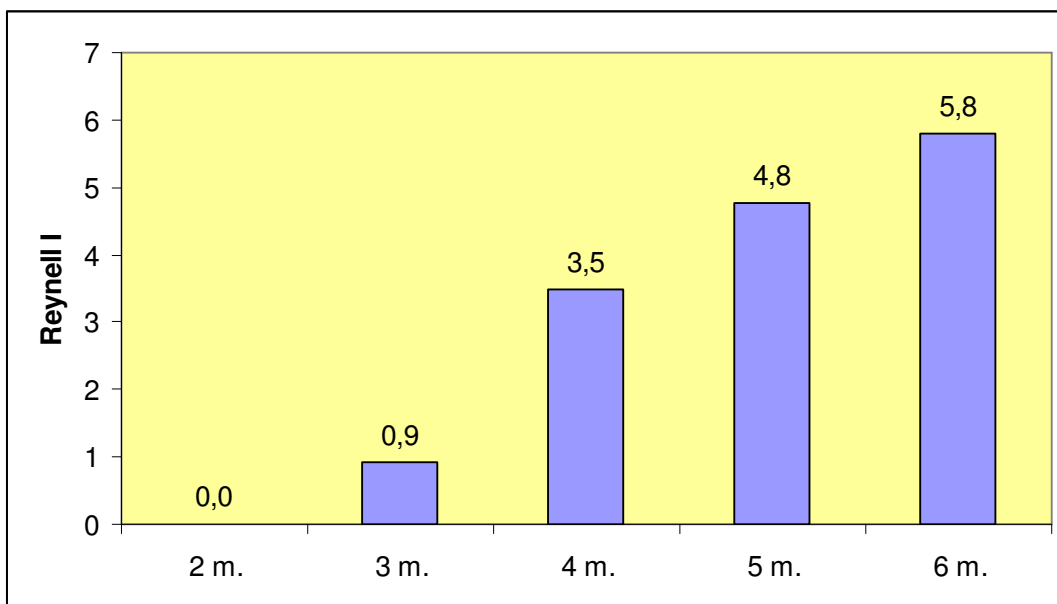
10 lentelė

H subskalė: teisingų atsakymų dažnumas atsižvelgiant į klausimą ir amžių, %

Amžius	2 m.	3 m.	4 m.	5 m.	6 m.
n	15	12	20	18	35
k43	13,3%	58,3%	45,0%	88,9%	85,7%
k44	13,3%	25,0%	80,0%	88,9%	97,1%
k45	0,0%	25,0%	30,0%	44,4%	80,0%
k46	13,3%	33,3%	60,0%	88,9%	94,3%
k47	0,0%	8,3%	40,0%	50,0%	94,3%

Dešimtos lentelės duomenys rodo, kad visų amžiaus tarpsnių vaikai, daugiausia teisingai atsakė į tuos klausimus, kurie buvo trumpi, t.y., kuriuos sudaro nesudėtingos gramatinės konstrukcijos (pvz.: *mergaitė taško berniuką*). Todėl galima teigti, kad klausimo ir paveikslėlio tikroviškumas negarantuoja teisingo turinio supratimo. Ir priešingai, netikrovišką, bet aiškų klausimą ir paveikslėlį vaikai supranta geriau. Pavyzdžiui, į klausimą: *parodyk paveikslėlį, kuriame berniukas neša dramblių*, atsakiusių teisingai vaikų buvo daugiau, nei į klausimą: *parodyk paveikslėlį, kuriame policijos mašina persekioja raudoną sunkvežimį*.

Kita testo subskale vertinamas žodynas ir gramatiniai ryšiai. Dešimtame paveiksle pateikiami I subskalės vertinimo rezultatų vidurkiai.

10 pav. I subskalės rezultatai pagal amžių, vid.

Dešimto paveikslo duomenys rodo, kad antraisiais, trečiaisiais gyvenimo metais vaikai nesupranta, ar prastai supranta sudėtingesnius gramatinius ryšius. Pagal grafinį vaizdą, matyti, kad gramatinių sandarų konstrukcijų supratimas ir pasyviojo žodyno gausėjimas intensyviausias ketvirtaisiais gyvenimo metais. Vėlesniaisiais metais šie kalbos elementai taip pat akivaizdžiai gausėja. Tai gali priklausyti nuo aktyvesnio ir įvairesnio bendravimo su ikimokyklinio amžiaus vaikais, lavėjančių pažintinių funkcijų. Vienuoliktoje lentelėje pateikiama I subskalės atskirų atsakymų vidurkių procentinė išraiška.

11 lentelė

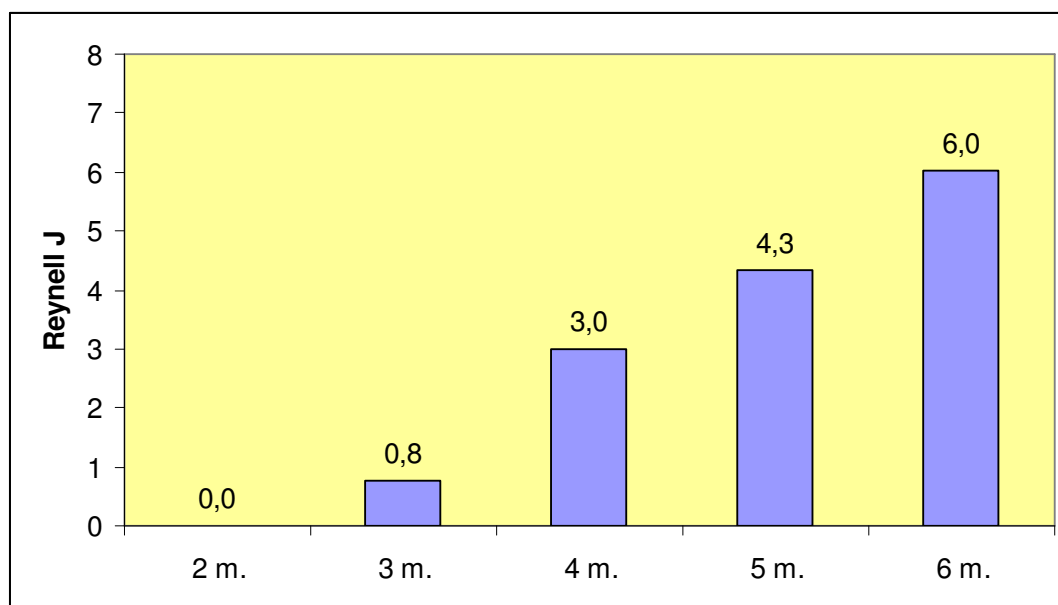
I subskalė: teisingų atsakymų dažnumas atsižvelgiant į klausimą ir amžių, %

Amžius	2 m.	3 m.	4 m.	5 m.	6 m.
n	15	12	20	18	35
k48	0,0%	16,7%	65,0%	83,3%	94,3%
k49	0,0%	16,7%	50,0%	77,8%	91,4%
k50	0,0%	16,7%	70,0%	77,8%	91,4%
k51	0,0%	8,3%	45,0%	83,3%	85,7%
k52	0,0%	16,7%	60,0%	61,1%	91,4%
k53	0,0%	16,7%	60,0%	77,8%	77,1%
k54	0,0%	0,0%	0,0%	16,7%	48,6%

Vienuoliktos lentelės duomenys rodo, kad visų amžiaus grupių vaikams sudėtingiausias klausimas buvo: *parodyk visas mergaites, iš kurių viena nevalgo*. Tik kai kurie penkiamėčiai, ir apie pusę šešiamėčių galėjo atsakyti į šį klausimą. Kitas, ganėtinai sudėtingas klausimas: *parodyk berniuką, kuris seka storą policininką*. Kaip ir ankstesnėje užduočių sistemoje, lengviau atsakoma į tuos klausimus, kurie susideda iš mažiau žodžių, t.y.,

aiškesni ir lengviau suprantami, o taip pat paprastesnės gramatinės konstrukcijos (pvz.: *parodyk jautį, kuris vaikomas*).

Paskutinė testo subskale vertinamas gebėjimas daryti išvadas. Pateikiamas 11 paveikslas, rodantis vertinimo rezultatų vidurkius:

11 pav. J subskalės rezultatai pagal amžių, vid.

Vienuoliktas paveikslas rodo, kad gebėjimas daryti išvadas pagal siužetinius paveikslėlius (pvz.: *kas čia yra neklaužada?*) pradeda formotis apie trečiuosius, ketvirtuosius gyvenimo metus. Penktaisiais gyvenimo metais jis tobulėja. Įdomu, kad šešiamečių siužetinių paveikslėlių suvokimas žymiai geresnis nei penkiamečių. Tai reiškia, kad šeštaisiais metais gana intensyviai plėtojasi gebėjimas daryti išvadas, pritaikant savo patirtį, žinojimą ir patyrimą. Dvyliktoje lentelėje pateikiama J subskalės atskirų klausimų vidurkių procentinė išraiška.

12 lentelė

J subskalė: teisingų atsakymų dažnumas atsižvelgiant į klausimą ir amžių, %

Amžius	2 m.	3 m.	4 m.	5 m.	6 m.
n	15	12	20	18	35
k55	0,0%	16,7%	50,0%	72,2%	94,3%
k56	0,0%	8,3%	25,0%	72,2%	80,0%
k57	0,0%	8,3%	45,0%	44,4%	71,4%
k58	0,0%	8,3%	35,0%	61,1%	82,9%
k59	0,0%	25,0%	60,0%	77,8%	94,3%
k60	0,0%	0,0%	20,0%	22,2%	65,7%
k61	0,0%	0,0%	10,0%	22,2%	37,1%
k62	0,0%	8,3%	55,0%	61,1%	77,1%

Iš dvilyktos lentelės duomenų analizės matyti, į kuriuos klausimus vaikams buvo sunku atsakyti ir kurie buvo geriausiai suprantami. Tačiau vis tik atliekant šią užduotį dar gausu klaidų ne tik pačių mažiausių, bet ir ikimokyklinukų atsakymuose. Įdomu tai, kad beveik visi šio amžiaus vaikai teisingai atsakė į klausimus: *kas čia yra neklaužada*, ir *kuris vaikas yra labai nuliūdęs*. Galima daryti išvadas, kad galbūt tai yra todėl, kad tokius žodžius šie vaikai girdi gana dažnai. Sudėtingiausi klausimai buvo: *Kas atėjo ne maisto pirkti?*, *Kas turi ilgiausiai laukti maisto?*. Gali būti, kad kai kurios daromos klaidos buvo susijusios su atidumo stoka. Taip pat dažniau klystama atliekant tas instrukcijas, kurios rečiau girdimos gyvenimiškose situacijose.

Išanalizavus vertinimo rezultatus galima teigti, kad testas rodo, jog kiekviename amžiaus tarpsnyje kalbos suvokimas turtėja ir tobulėja. Dviejų, trejų metų vaikai geba geriau atlikti tas užduotis, kuriuose veikiama su daiktais. Natūralu, nes šio amžiaus vaikai lengviau supranta tai ką realiai mato. Vyresnieji (ketverių, penkerių, šešerių metų vaikai) lengvai atlieka užduotis su daiktais ir geba atsakyti į klausimus pagal paveikslėlius. Jie jau geba suprasti grafiškai (paveikslėliuose) pateiktą informaciją. Todėl galima daryti prielaidą, kad kalbos suvokimas vertinamas tinkamai ir patikimai.

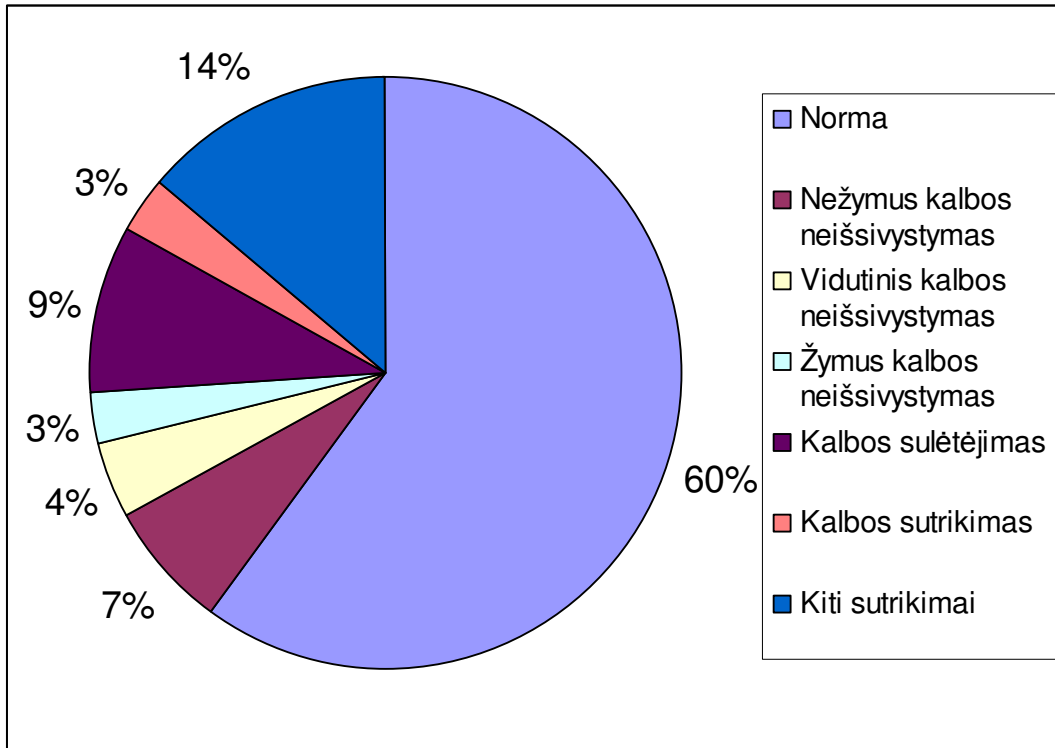
Šiame skyriuje buvo analizuojami visų tyrime dalyvavusių vaikų atsakymai, neatsižvelgiant į kalbos lygį. Reikia pažymėti, kad daugelio vaikų, kurių kalbos suvokimas neatitinka normos, užduočių atlikimas buvo prastesnis.

2.4. Reynell testo suvokimo skalės užduočių atlikimo analizė, atsižvelgiant į kalbos išsivystymo lygį

Išanalizavus testo subskales pagal vaikų amžių, vertėtų nurodyti kaip užduotis atlieka vaikai turintys įvairių kalbos sutrikimų. Tiriamieji pagal kalbos lygį buvo suskirstyti į tokias grupes:

- kalbos raida atitinka amžių;
- nežymus kalbos neišsivystymas;
- vidutinis kalbos neišsivystymas;
- žymus kalbos neišsivystymas;
- kalbos raidos sulėtėjimas;
- kalbos raidos sutrikimas
- kiti kalbos sutrikimas.

Grafiškai tiriamųjų pasiskirstymas pagal kalbos disfunkciją atrodo taip:

12 pav. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal kalbos sutrikimą, %

Dvyliktame paveiksle matyti, kad didžiausią dalį tiriamųjų sudarė vaikai, kurių kalbos raida atitinka amžių (60%). Vaikai, turintys fonemines ir fonetines dislalijas sudarė 14% tiriamųjų (grafa: kiti sutrikimai). Vaikų, turinčių nežymų kalbos neišsivystymą buvo 9%. Vaikai, kuriems nustatytas kalbos raidos sulėtėjimas – 7%. Vidutiniškai neišsivysčiusios kalbos vaikai sudarė 4%. Mažiausiai buvo tiriamųjų, turinčių žymų kalbos neišsivystymą ir kalbos raidos sutrikimą (po 3%).

Testo užduočių atlikimas, atsižvelgiant į kalbos sutrikimo lygį buvo skirtingas. Duomenys, rodantys, kokias užduotis sudėtingiausia atlikti įvairių kalbos sutrikimų turintiems vaikams, ir kokie klausimai jiems pasirodė suprantamiausi, pateikiami 13 lentelėje.

Subskalių rezultatų vidurkis atsižvelgiant į kalbos išsivystymą, vid.

Būklė	Norma	Nežymus kalbos neišsivystymas	Vidutinis kalbos neišsivystymas	Žymus kalbos neišsivystymas	Kalbos sulėtėjimas	Kalbos sutrikimas	Kiti sutrikimai
n	60	7	4	3	9	3	14
A	14,5	15,0	14,3	9,7	13,2	4,3	15,0
B	5,8	6,0	5,0	2,3	5,9	0,3	6,0
C	2,9	3,0	2,8	1,7	2,8	0,7	3,0
D	3,5	3,4	2,3	0,7	1,8	0,0	4,0
E	3,3	3,3	1,8	0,0	1,8	0,0	3,8
F	3,8	3,3	1,3	0,0	1,8	0,0	4,4
G	3,5	3,4	1,0	0,0	0,9	0,0	3,6
H	3,4	3,3	1,0	0,0	0,9	0,0	4,1
I	4,4	4,4	1,0	0,0	0,3	0,0	5,1
J	4,5	3,0	0,8	0,0	0,0	0,0	4,7
suma	49,5	48,1	31,0	14,3	29,3	5,3	53,7

Iš tryliktos lentelės duomenų matyti, kad daugiausia testo balų surinko vaikai, pasižymintys įvairiomis dislalijų formomis. Įdomu tai, kad jie aplenkė keliais balais net kalbos normą atitinkančius vaikus. Tai galima paaiškinti keliomis priežastimis: pirmiausia, dėl tyrime dalyvavusių skirtingo amžiaus ir kalbos raidos lygio vaikų skaičiaus, pateikti skaičiavimai šioje lentelėje realiai neparodo, kad vaikų pasižyminčių įvairiomis dislalijos formomis, kalbos suvokimas yra šiek tiek prastesnis nei kalbos normą atitinkančių vaikų (realų santykį žiūrėti keturioliktoje lentelėje). Be to, vaikams, pasižyminčiais dislalijomis, dažniausia būdingi tik tarimo trūkumai, kalbos supratimo problemos nėra labai ryškios; taip pat šie vaikai lankydami logopedines pratybas, gauna papildomą pedagoginę pagalbą, todėl nenuostabu, kad jie dažniau girdi ir įsisavina sudėtingesnes gramatines konstrukcijas, išmoksta daryti išvadas pagal siužetinius paveikslėlius. Taip pat pats tyrimas buvo atliktas logopediniuose kabinetuose. Todėl vaikai, kurie juose lankosi, buvo labiau pripratę prie tyrimo aplinkos, nei tie, kuriems logopedinė pagalba nereikalinga. Tarp amžių atitinkančios kalbos raidos ir nežymaus kalbos neišsivystymo didelio skirtumo taip pat nėra. Tačiau analizuojant lentelės duomenis matyti, kad nežymiai neišsivysčiusios kalbos vaikams, gana puikiai sekėsi atlikti pirmąsias testo užduotis (skirti įvardintus daiktus (*kėdė, žuvis, sūris*), veiksmus (pvz.: *paimk meškiuką ir parodyk kaip jis sėdi*), požymius (pvz.: *parodyk mažą klouną*) ir pan.), tačiau dažnesnės klaidos daromos atsakant į paskutinius testo klausimus (darant išvadas (pvz.: *Kieno dukra švenčia gimtadienį?*), suvokiant gramatines konstrukcijas (pvz.: *parodyk mašiną, kuri toliausiai*) ir kt.). Vidutiniškai neišsivysčiusios ir sulėtėjusios kalbos raidos vaikams taip pat sekėsi geriau atlikti pirmąsias subskalės užduotis. Jie visai gerai skyrė įvardytus daiktus (pvz.:

sūris, piniginė), veiksmus (pvz.: *meškiukas sėdi, eina*), siejo daiktavardžius (pvz.: *paduok obuolį ir kėdę*). Tačiau jau klydo darydami išvadas pagal siužetinius paveikslėlius (pvz.: *kieno dukra švenčia gimtadienį?*), orientuodamiesi aplinkoje (pvz.: *padėk meškiuką už sunkvežimio*), ar suprasdami ne taip žodžių konstrukcijas (pvz.: *parodyk avį, kuri tuoj nugrius*). Žymiai neišsivysčiusios ir sutrikusios kalbos raidos vaikų teisingų atsakymų buvo dar mažiau. Tik kelias pirmųjų subskalių užduotis jie atliko teisingai (skyrė dažniausiai aplinkoje matomus daiktus (pvz.: *kėdė, stalas*), atliko elementarius veiksmus su daiktais (pvz.: *paimk meškiuką ir parodyk kaip jis sėdi*)).

Reynell testu atliktas vertinimas rodo keliais mėnesiais kalbos suvokimas atsilieka nuo normos (14 lentelėje pateikiami duomenys).

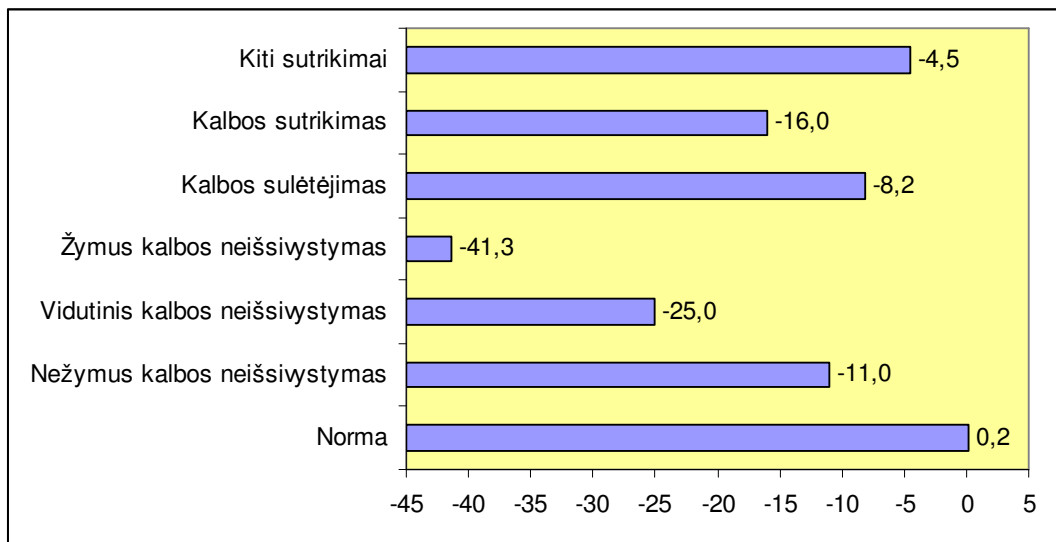
14 lentelė

Kalbos išsivystymo (kalbos raidos ir fizinio amžiaus skirtumo) vidurkiai atsižvelgiant į kalbos lygį, vid.

Būklė	n	Biologinis amžius, mėn.	Kalbos raidos amžius, mėn.	Kalbos raidos ir fizinio amžiaus skirtumas, mėn.
Norma	60	59,6	59,8	+0,2
Nežymus kalbos neišsivystymas	7	59,1	48,1	-11,0
Vidutinis kalbos neišsivystymas	4	56,0	31,0	-25,0
Žymus kalbos neišsivystymas	3	64,0	22,7	-41,3
Kalbos sulėtėjimas	9	38,1	29,9	-8,2
Kalbos sutrikimas	3	36,0	20,0	-16,0
Kiti sutrikimai	14	68,3	63,8	-4,5

Iš keturioliktos lentelės duomenų matyti, kad kalbos raidos amžiaus normą atitinkantys vaikai tik šiek tiek (0,2 mėn.) lenkia savo biologinį amžių. Ikimokyklinukų, turinčių įvairių formų dislalijas, kalbos suvokimas atsilieka apie 4,5 mėn., nuo jų pačių biologinio amžiaus. Vaikų, kurių kalbos raida sulėtėjusi, pagal *Reynell* testą, vidutiniškai nuo savo biologinio amžiaus atsilieka 8,2 mėn. Nežymiam kalbos neišsivystymui būdingas 11 mėn. kalbos suvokimo atsilikimas. Vaikai, kurių kalbos raida sutrikusi, nuo biologinio amžiaus atsilieka 16 mėn. Vidutiniškai neišsivysčiusios kalbos vaikams būdingas daugiau nei dviejų metų (25 mėn.) kalbos suvokimo atsilikimas. Daugiausia mėnesių – 41,3,- atsilieka žymaus kalbos neišsivystymo vaikai.

Kalbos suvokimo paveikslas, atsižvelgiant į vaikų biologinio amžiaus, parodomas 13 paveiksle.

13 pav. Kalbos suvokimo atsilikimas, atsižvelgiant į kalbos išsivystymo lygį, vid.

Tryliktas paveikslas rodo, kad tik šiek tiek vaikai, kurių kalbos raida atitinka amžių, pralenkia savo biologinį amžių. Vaikų, kuriems būdingas kuris nors kalbos sutrikimas, kalbos suvokimas nuo fizinio amžiaus atsilieka atsižvelgiant į kalbos sutrikimo sunkumą (kuo labiau sutrikusi kalba, tuo daugiau mėnesių atsilieka kalbos suvokimas).

Išanalizavus sutrikdytos kalbos raidos vaikų vertinimo rezultatus, aiškiai matyti, kokios kalbos suvokimo sritys atsilieka. Taip parodoma, kokiose srityse su vaiku reikėtų padirbėti labiau. Iš testo rezultatų taip pat galima spręsti, ar vaiko gebėjimai atitinka normą. Jei rezultatai blogi, galima tirti toliau kitais testais ir tyrimais, norint išsiaiškinti problemos priežastis.

Išvados

1. Užsienio šalių ir lietuvių specialiojoje literatūroje gana išsamiai aptariamas ankstyvojo amžiaus vaikų gebėjimas suvokti kalbą. Pateikiami kalbos suvokimo raidos etapai ir jį lemiantys veiksniai. Sukurtos ir kuriamos įvairios metodikos, kuriomis remiantis vertinamas kalbos supratimas.

2. Tyrimas parodė, kad *Reynell* testo kalbos suvokimo skalė yra tinkama vertinimo priemonė Lietuvos vaikų kalbos suvokimui tirti.

3. Galima teigti, kad *Reynell* testo suvokimo skalė gali padėti atrinkti vaikus, kurių kalbos raida yra sutrikusi. Remiantis šia metodika galima nustatyti, kiek mėnesių ir kokiose srityse kalbos suvokimas atsilieka ar lenkia vaiko biologinį amžių..

Hipotezė, kad daugelyje šalių naudojama *Reynell* metodika tinka ir lietuvių vaikų kalbos suvokimui tirti, pasitvirtino. Tačiau norint tiksliau patvirtinti šį teiginį reikėtų didesnės respondentų apimties iš įvairių Lietuvos regionų.

Literatūra

1. Ališauskas, A. (2003). Vaikai, turintys klausos sutrikimų. J. Ambrukaitis (Red.). *Specialiojo ugdymo pagrindai*. (p. 311-337) Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
2. Ališauskienė, St., Gudonis, V., Mikulėnaitė, L., Petrulytė, L., Radzevičienė, L. (2003). *Ankstyvasis ugdymas: dabartis ir perspektyvos*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
3. Ališauskienė, St. (2005). *Ankstyvoji intervencija vaikystėje*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
4. Armstrong, D.F., Stokoe, W.C., Wilcox, Sh.E., Fernald, G.J. (1995). *Gesture and the nature of language*. Cambridge: Cambridge university press.
5. Bayley, N. *Bayley Scales of Infant Development. Second Edition*. (1993). San Antonio The Psych. Corp.
6. Bagdonas, A. (1995). *Sutrikimų klasifikacija*. Vilnius.
7. Bielinytė-Bieliakaitė, V., (1998). *Mažų vaikų vertinimo galimybės. Diagnostic Inventory for Screening Children (DISC): metodikos adaptacijos Lietuvoje projektas*. Vilnius: RUL vaiko raidos centras.
8. Bluma, S., Shear, M., Frohman, A., Hilliard, J., (1995). *Portage ugdymo programa*. Vilnius.
9. Constantino, J. N., Todd, R. D. (2003). *Autistic traits in the general population: a twin study*. USA.
10. Daugirdienė, I. (2003). Kalbos ir komunikacijos korekcija. A. Prasauskienė (Sud.). *Vaikų raidos sutrikimai*. (p. 294-314). Kaunas: spaustuvė „Spindulys“.
11. Hallahan, D.P., Kauffman, J.M. (2003). *Ypatingieji mokiniai: specialiojo ugdymo įvadas*. Vilnius: Alma littera.
12. Edwards, S., Fletcher, P., Garman, M., Hughes, A., Letts, C., Sinka, I. (1997). *The Reynell Developmental Language Scales III*. Oxford: NFER-NELSON Publishing Company Ltd.
13. Elijošienė, I. (2003). Vaikai, turintys intelekto sutrikimų. J. Ambrukaitis (Red.). *Specialiojo ugdymo pagrindai* (p. 260-273) . Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
14. Garšvienė, A., Ivoškuvienė, R. (1993). *Logopedija*. Kaunas: Šviesa.
15. Garšvienė, A., Ivoškuvienė, R. (2003). Vaikai, turintys kalbėjimo, kalbos ir kitų komunikacijos sutrikimų. J. Ambrukaitis (Red.). *Specialiojo ugdymo pagrindai* (p. 295-310) . Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.

16. Gaulienė, V., Giedrienė, R., Grikainienė, L. (2000). *Kalbos tyrimas: metodinė priemonė*. Klaipėda: Žuvėdra.
17. Gintilienė, G., Černiauskienė, D., Girdzijauskienė, S., Dragūnevičienė, R. (2000). Lietuvos vaikų reprezentacinės imties WISC – III rezultatų analizė. J. Storpirstienė (Red.). *Mokslo darbai: psichologija*. (p. 5-19). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla
18. Glen, O., Graupner, D. (2005). Intensive Behavioral Treatment for Children With Autism: Four-Year Outcome and Predictors. *American Association on Mental Retardation*, 4. (p. 417-438). Madison : Wiley-liss.
19. Gružaitė, V., Ivoškuvienė, R. (2000). Sulėtėjusi kalbos raida ir kalbos neišsivystymas. J. Ambrukaitis (Red.). *Specialusis ugdymas III*. (p. 96-104). Šiauliai: VŠĮ: Šiaulių universiteto leidykla.
20. Ivoškuvienė, R., Balčiūnaitė, J. (2002). *Autistiškų vaikų ugdymas*. Šiauliai: VŠĮ: Šiaulių universiteto leidykla.
21. Ivoškuvienė, R., Kaffemanienė, I., Baranauskienė, V., Burneckienė, I., Makarovienė, M., Varkalevičienė, A. (2003). *Sutrikusios raidos vaikų ikimokyklinio ugdymo gairės I*. Šiauliai: VŠĮ: Šiaulių universiteto leidykla.
22. Ivoškuvienė, R., Mamonienė, Z., Pečiulienė, O., Suveizdienė, V. (1997). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų žymiai ir vidutiniškai neišsivysčiusios kalbos ugdymas*. Šiauliai: VŠĮ: Šiaulių universiteto leidykla.
23. Ivoškuvienė, R., Mamonienė, Z., Pečiulienė, O., Stošiuvienė, J. (2002). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų neišsivysčiusios kalbos ugdymas*. Šiauliai: VŠĮ: Šiaulių universiteto leidykla.
24. Jacikevičius, A. (1995). *Žmonių grupių (socialinė) psichologija*. Vilnius: Alma littera.
25. Landa, J. R. (2005). Assessment of Social Communication Skills in Preschoolers *American journal on mental retardation*, 2. (p. 171-172). Madison: Wiley-liss.
26. Leonard, L. (1994). *Language disorders in preschool children*. London.
27. Lesinskienė, S., Pūras, D., Kajokienė, A., Šenina, J., (2001). *Autistų vaikų slaugos ypatumai*. Vilnius.
28. *Lietuvos psichologija amžių sandūroje/ Konferencijos, skirtos A.Gučo 90-mečiui*. (1998). Vilnius: VU leidykla.
29. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro, sveikatos apsaugos ministro ir socialinės apsaugos ir darbo ministrės 2000 10 04 įsakymas (Nr. 1221/527/83) "*Asmens specialiųjų ugdymosi poreikių įvertinimo tvarka*". Vilnius: Lietuvos informacijos centras prie Švietimo ir Mokslo ministerijos.

30. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2004 06 03 įsakymas (Nr. ISAK-838) „*Dėl specialiosios pedagoginės pagalbos teikimo tvarkos aprašo patvirtinimo*“. Vilnius: Lietuvos informacijos centras prie Švietimo ir Mokslo ministerijos.
31. Lipkin, P.H., Allen, M.C. (2005). *Mental retardation and developmental disabilities research reviews*. USA.
32. Monkevičienė, O. (Red.). (2001). *Ankstyvojo ugdymo vadovas*. Vaikas iki trejų metų. Tėvams, globėjams, pedagogams. Vilnius: Minklės leidykla.
33. Myers, D.G. (2000). *Psichologija*. Kaunas: Šviesa.
34. *Munchener Funktionelle Entwicklungsdiagnostik*. (1968). Helbruge.
35. Piaget J. (2002). *Vaiko kalba ir mąstymas*. Vilnius: Alma littera.
36. Prasauskienė, A. (2003). Pagrindinės būklės, sukeliančios raidos sutrikimus. A. Prasauskienė (Sud.). *Vaikų raidos sutrikimai*. (p. 157-245). Kaunas: spaustuvė „Spindulys“.
37. *Psichikos sutrikimų diagnostika ir gydymas bendroje praktikoje: TLK-10*. (1999). Vilnius: Vitae littera.
38. Rapin, I. (1996). *Preschool Children with Inadequate Communication: Developmental language disorder, autism, low IQ*. Cambridge: Cambridge university press.
39. Robledo, S.Jh., Ham-Kucharski, D. (2005). *The Autism Book*. New York: Penguin Group Inc.
40. Savickienė I. (2006). *Kalbotyra*. Kaunas.
41. von Tetzchner, St., Jensen, M.H., (1996) *Augmentative and alternative communication European perspectives*. London: Whurr Publishers Ltd.
42. Užgiris I.Č., Hunt Mc.V. (2002). *Kūdikių psichologinis įvertinimas*. Vilnius.
43. Žukauskienė, R. (1996). *Raidos psichologija*. Vilnius: VU leidykla.
44. Žukauskienė, R. (2002). *Raidos psichologija*. Vilnius: VU leidykla.
45. Wetherby, A., Allen, L., Cleary, J. (2002). *Validity and reliability of the communication and symbolic behavior scales developmental profile with very young children*. New York.
46. Wiener, D.J., (1999). *Beyond Talk Therapy: Using Movement and Expressive Techniques in Clinical Practice*. Washington: Port City Press.
47. Wirth, G., (1994). *Sprachstörungen, Sprechstörungen, Stimmstörungen*. Köln.
48. Берк, Л. (2006). *Развитие ребенка/6-е издание*. Москва: Питер
49. Би, Х. (2004). *Развитие ребенка/9-е издание*. Москва: Питер.
50. Выготский Л. (1982). *Собрание сочинений. Т.2*. Москва.
51. Филичева Е., Чевелева Н., Чиркина Т., (1989). *Основы логопедии*. Москва.

52. Лурия, А.П., (2006). *Лекции по общей психологии*. Москва: Питер.
53. Стребелева Е., (1994). Ранняя диагностика умственной отсталости. *Дефектология* 1.
54. Сулейменова, Р. (1999). О системе раннего выявления детей с риском отставания в развитии. *Дефектология* 3.
55. Шипицина Л. М., (2004) *Психологическая диагностика отклонений развития детей*. Санкт-Петербург.
56. Жукова, Е., Мастюкова Е., Филичева Е. (1998) *Логопедия*. Москва.
57. Залевская А.А. (1990). *Слово в лексиконе человека*. Воронеж.

Edita Maraulytė

**THE LANGUAGE PERCEPTION SCALE'S OF REYNELL TEST APPLICATION
POSSIBILITIES IN LITHUANIA**

The Master's Degree Thesis

Summary

There was done a theoretic analysis of language perception development and its consistent patterns in this research work.

It was hypothesized that Reynell methodology which is used in many countries is almost suitable for language perception analyses of the Lithuanians' children.

The perception scale of Reynell test was used to evaluate language perception. The aim was to asses a reliability of the perception scale of Reynell test while examining 1,9 – 7 years old children. It was done statistical analysis of the results.

One hundred 1,9 – 7 years old children were examined in this research work.

It was scrutinized if Reynell test is reliable and suitable for language perception analysis in the Empirical part of the work. It was also researched peculiarities and regularities of the perception specific to children who have some language perception disorders.

The most important conclusions of the research work are:

The hypothesy that the perception scale of Reynell test is suitable to examine language perception of children in Lithuania proved out.

Advantages of the methodology are: means of the test are familiar and attractive to many children; fulfillment and interpretation of the test are simple; blanket notation of results facilitates a work of specialists and secures its continuing; weak grounds of children development will be noticed because of counting results of different scales separately

We could state that the scale of Reynell test can help to select children whose development of language has some disorders. While analyzing results it is possible to decide which grounds should be improved.

Key words: Reynell test, language perception, reliability.

PRIEDAI

